

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ “ΡΟΠΑΛΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ”
ΣΤΟΥΣ ΧΑΡΤΕΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ.
ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

ΤΟ “ΡΟΠΑΛΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ”
ΣΤΟΥΣ ΧΑΡΤΕΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ.

ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

**ΤΟ “ΡΟΙΑΔΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ”
ΣΤΟΥΣ ΧΑΡΤΕΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ.
ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ**

Αθήνα, Νοέμβριος 2010

ISBN: 978-960-6733-10-9

Δρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
Παιδίατρος, Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής
Πρόεδρος Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.
Επιμελητής επανένδοσης των ολοκληρωμένων για πρώτη φορά
και με ευρετήρια ΑΠΑΝΤΩΝ του Ρήγα Βελεστινλή
www.karaberopoulos.gr

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ
Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά-Αθήνα, Τηλ. 210-8011066
www.Rhigassociety.gr, e-mail:karamber@otenet.gr

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ “ΡΟΠΑΛΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ”
ΣΤΟΥΣ ΧΑΡΤΕΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ.

ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στο Σύνταγμα του Ρήγα	19
Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στους χάρτες του Ρήγα	23
A'. Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στη	
«Χάρτα της Ελλάδος	31
Το “ρόπαλο του Ηρακλέους	
στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως	43
Τι συμβολίζει το λιοντάρι στην παράσταση του Ρήγα	55
B'. «Νέα Χάρτα της Βλαχίας» και	
«Γενική Χάρτα της Μολδοβίας»	67
Τα πρότυπα του ροπάλου	81
Η επαναστατική δυναμική του “ροπάλου του Ηρακλέους”	85
Συμπέρασμα	91
Εργογραφία για τον Ρήγα Βελεστινλή Δημ. Καραμπερόπουλου.....	95

Θεοφίλος Ράλλης
απόγονος του.

Ρήγα Βελεστινλή

Επίκαιρη η φήμη του Ρήγα «Όποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά» και για την μελέτη των έργων του, η οποία θα πρέπει να γίνεται ελεύθερα με αντικειμενική, ολοκληρωμένη έρευνα και τεκμηρίωση για να είναι σωστά τα αποτελέσματα της κρίσης.

Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στους Χάρτες του Ρήγα. Νέες έρευνες

Εισαγωγή

Ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798) είχε συλλάβει ένα πολυδιάστατο σχέδιο για την επανάσταση των σκλαβωμένων εναντίον της απολυταρχικής εξουσίας του Σουλτάνου. Χρησιμοποίησε πρώτα τη μουσική με τον «Θούριο» του «Ως πότε παλληκάρια» για να εμψυχώσει, να ενισχύσει το ηθικό των σκλαβωμένων, ώστε να λάβουν τα όπλα και να πολεμήσουν για την ελευθερία τους. Ο Θούριος είχε πλατιά διάδοση και γι' αυτό περιλήφθηκε στα δημοτικά τραγούδια από τον Φωριέλ¹. Ο Ρήγας γνώριζε καλά πως χωρίς την στρατιωτική επιτυχία της σχεδιαζόμενης απ' αυτόν επανάστασης δεν θα ήταν δυνατόν να γκρεμιστεί η απολυταρχική εξουσία του Σουλτάνου και να δημιουργηθεί το δημοκρατικό κράτος, που ορα-

1. Claude Fauriel, *Chants populaires de la Grèce Moderne*, Παρίσι 1825, τόμ. B', σελ. 20-28.

Σε μια εποχή, το 1797, που όλοι υμνούσαν τον Ναπολέοντα σαν ελευθερωτή των λαών, ο Ρήγας τύπωνε την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, για να δώσει στους επαναστάτες ραγιάδες πρότυπο ανδρείας, μαχητικότητας και αποφασιστικότητας.

ματίζονταν να δημιουργήσει. Για τον σκοπό αυτό μετέφρασε ένα βιβλίο με στρατιωτικούς κανόνες, το «Στρατιωτικό Εγκόλπιο»², έργο του διάσημου τότε στρατηγού Ludwig Andreas von Khevenhüller (1683-1744). Κατ’ αυτόν τον τρόπο θα εκπαιδεύονταν οι άμαθοι σκλαβωμένοι ωραίαδες στην τέχνη του πολέμου, διότι τότε μόνο οι εμπειροπόλεμοι πληθυσμοί των Μανιατών και Σουλιωτών μαζί με τους κλεφταρματωλούς ήταν έμπειροι στον πόλεμο και μάλλον θα δημιουργούσε και τακτικό στρατό. Επί πλέον ο Ρήγας είχε καταστρώσει ένα επιτελικό στρατιωτικό σχέδιο για την έναρξη και συνέχιση της επανάστασής του, όπως έχουν καταγραφεί στα έγγραφα σύλληψης και ανάκρισης του Ρήγα και των Συντρόφων του.

Παράλληλα ο Ρήγας το 1797 σε μια εποχή θριάμβου του Ναπολέοντα Βοναπάρτη δεν γράφει ούτε ένα στίχο ή μια φράση υπέρ του, όπως έκαναν άλλοι λόγιοι της εποχής του (Κοραής, Περραιβός, Μαρτελάος κ.ά.). Αντίθετα τύπωσε την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου για να δώσει στους σκλαβωμένους ένα πρότυπο ανδρείας, μαχητικότητας και αποφασιστικότητας.

Επίσης ο Ρήγας τυπώνει τους χάρτες του, οι οποίοι απο-

2. Αντίτυπο της γαλλικής έκδοσης του 1771 “*Maximes de guerre*” μεταφράσθηκε στα ελληνικά και είναι υπό έκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με σκοπό να γνωρίσουμε το περιεχόμενο του βιβλίου αυτού, που ο Ρήγας μετέφρασε και εξέδωσε, αλλά κατασχέθηκε στο τυπογραφείο από την Αυστριακή Αστυνομία μετά την προδοσία από ένα τυχάρπαστο Έλληνα έμπορο της Τεργέστης.

MAXIMES DE GUERRE

Relatives à la Guerre de Campagne,
& à celle des Sièges.

Par M. le Comte de KEVENHÜLLER,
Feld-Maréchal-Général des Armées de
Sa Majesté I. R. & A.

Traduites de l'Allemand par M. le Baron de
SINCLAIRES, Colonel d'Infanterie au service
de France.

AUX DEUX-PONTS,
DE L'IMPRIMERIE DU CALE,
A PARIS,
Chez LACOMBE, Libraire, rue Christine.

M. DCC. LXXI.
Avec APPROBATION ET PERMISSION

Ο τίτλος του βιβλίου της γαλλικής έκδοσης «Maximes de guerre», 1771, το οποίο ο Ρήγας μετέφρασε, «Στρατιωτικόν Εγκόλπιον», για να εκπαιδευτούν οι επαναστάτες στην πολεμική τέχνη, όπως και οι στρατιώτες του Σουλτάνου. Δείγμα και αντό κοντά στα άλλα του επιτελικού σχεδιασμού του Ρήγα.

τελούν σύμφωνα με τα τελευταία πορίσματα της έρευνας³, πολιτικοί χάρτες του σχεδιαζόμενου κράτους και όχι απλές χαρτογραφικές εκδόσεις ενός χαρτογράφου, όπως θέλουν να τον παρουσιάσουν οι ασχολούμενοι μόνο με τους χάρτες δίχως να μελετούν όλα τα έργα του. Οι χάρτες του Ρήγα είναι ενταγμένοι στο επαναστατικό του σχέδιο, γι' αυτό και βάζει με ιδιαίτερη διαγράμμιση τα σύνορα στο κράτος του και επί πλέον χρησιμοποιεί χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gull. Delisle, όπως για πρώτη φορά έχουμε δειξει⁴, διαιρεμένη σε επαρχίες και τοπαρχίες με ελληνική ονοματολογία και όχι με την μέχρι τότε οθωμανική. Συγχρόνως τυπώνει παράνομα τη «Νέα Πολιτική Διοίκηση», τον καινούργιο δημοκρατικό τρόπο διακυβερνήσεως σε αντίθεση με το μέχρι τότε απολυταρχικό σουλτανικό σύστημα. Στόχος του ήταν να γίνουν εκλογές για να υπάρξει ένας δημοκρατικός τρόπος διακυβερνήσεως του κράτους, που ήθελε να δημιουργήσει.

Επί πλέον εκδίδει την ίδια χρονιά διαφωτιστικά βιβλία που ενισχύουν την αυτοσυνειδησία και την ιστορική μνήμη, όπως

3. Βλ. την πρόσφατη μελέτη μας, «Το χαρτογραφικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή υπό το φως των νέων ερευνών», *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας*, Λάρισα 2009, τόμ. 2, σελ. 688-699. Και σε ανάτυπο, Αθήνα 2010.

4. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Έταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998, και σε ανάτυπο με την προσθήκη μερικών εικόνων ταύτισης, Αθήνα 1998.

ΤΑ[·]
Ο· Λ· Τ· Μ· Π· Ι· Α.
Δ· Ρ· Α· Μ· Α
 τοτ[·]
Α'ΒΒΑ[·] ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟΥ
 τοτ[·] ιταλοτ[·]

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ

εἰς τὴν

ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΔΙΑ'ΛΕΚΤΟΝ

Ἐν Βιέννη.

1797.

ΠΑΡΑ[·] ΜΑΡΚ. ΠΟΤΑΙΟΤ.

«Τα Ολύμπια», το οποίο μετέφρασε τελικά ο Ρήγας, όπως έχουμε αποδεῖξει, κι όχι κάποιος φίλος του, άποψη που μέχρι πρόσφατα ατεκμηρίωτα υποστηρίζεται. Στο έργο αυτό ο Ρήγας δεν καταχωρίζει ξένες λέξεις, στοιχείο που δείχνει ότι καθαρίζει το λεξιλόγιό του όσο προχωρεί στην ακμή της επαναστατικής του δράσης. Επί πλέον μας δίνει μια σημαντική πληροφορία ότι τα Ολυμπιακά αγωνίσματα διατηρούνταν στην εποχή του στη συνείδηση του ελληνικού λαού.

τον «Ηθικό Τρίποδα», που περιέχει τα «Ολύμπια» του Μεταστάσιου. Αποδείξαμε⁵ ότι τα “Ολύμπια” είναι μετάφραση του Ρήγα και επί πλέον έργο χωρίς ξένες λέξεις, όπως και η «Επαναστατική Προκήρυξή» του. Επίσης στον πρόλογο των «Ολυμπίων» ο Ρήγας μας δίνει και την σημαντική πληροφορία ότι τα Ολυμπιακά αγωνίσματα διατηρούνταν στην εποχή του στην Θεσσαλία και σε όλη την Ελλάδα. Παράλληλα ολοκληρώνει την μετάφραση και εκδίδει τον τέταρτο τόμο του «Νέου Αναχάρσιδος», τον οποίο είχε αρχίσει να μεταφράζει ο Γεώργιος Βεντότης, αλλά παρέμεινε ημιτελής λόγω του προώρου θανάτου του τελευταίου το 1795. Στο κείμενο ο Ρήγας προσθέτει πολλές υποσημειώσεις με πολιτικοκοινωνικό περιεχόμενο, «πολιτικάς προσθήκας» σύμφωνα με έγγραφο της ανακρίσεως (Κ. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σελ. 155), οι οποίες δείχνουν τη δυναμική του πνεύματός του.

Εάν μελετήσει κανείς συστηματικά όλο το έργο του Ρήγα⁶,

-
5. *O Ρήγας μεταφραστής των “Ολυμπίων” του Μεταστάσιο, εκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2001.*
 6. Τα ολοκληρωμένα για πρώτη φορά ΑΠΑΝΤΑ του Ρήγα Βελεστινλή με ευρετήρια, εισαγωγικά σχόλια και νέες έρευνες παρουσιάστηκαν το 2007 (καθώς επίσης και σε ψηφιακό δίσκο CD-ROM) από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος). Από την Βουλή των Ελλήνων το 2000-2002 εκδόθηκαν (επιμ. Πασχ. Κιτρομηλίδης) με τίτλο «Άπαντα τα Ευρισκόμενα» μόνο τα πέντε βιβλία, χωρίς όμως τη «Χάρτα της Ελλάδος», τη «Νέα Χάρτα της Βλαχίας», τη «Γενική Χάρτα της Μολδοβίας» και την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου (νέα ερμηνεία του όρου Άπαντα;). Πρώτη απόπειρα εκδόσεως

Ο τίτλος του κειμένου της «νέας άδικης κρίσης» για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή, στο οποίο ο συντάκτης του, χωρίς μελέτη των έργων του Ρήγα και ιδίως του «Θουνρίου» και του Συντάγματός του, διατυπώνει ατεκμηρίωτες κρίσεις, πως τάχα ο Ρήγας δεν είχε «επιτελικό σχεδιασμό, στόχευση» στο επαναστατικό του έργο.

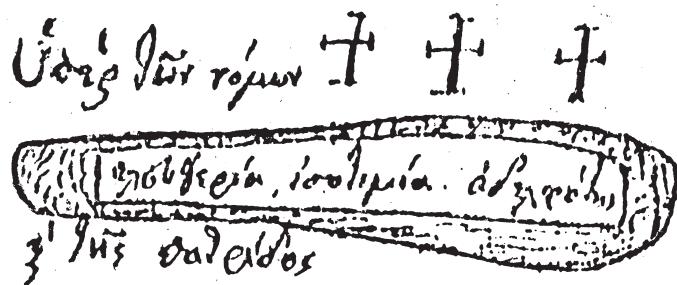

Η μελέτη στην οποία ανασκευάστηκε η παρόμοια «άδικη κρίση» του Ιω. Φιλήμονος, η οποία διατυπώθηκε στα 1834 για τον επαναστάτη Ρήγα, πως δήθεν ο Ρήγας ήταν «επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων», δίχως όμως να έχει γίνει σχετική διερεύνηση των κειμένων του, όπως τεκμηριώθηκε.

(έχουν τώρα εκδοθεί τα Απαντα με ευρετήρια, σχόλια και νέες έρευνες), και όχι αποσπασματικά, ευκαιριακά, τότε θα κατανοήσει το ολοκληρωμένο και μεθοδικό επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα. Τότε δεν θα καταλήξει στο ατεκμηρίωτο συμπέρασμα, στη “νέα άδικη κρίση” πως τάχα οι εκδόσεις του Ρήγα δεν έχουν «τον χαρακτήρα ενός ενιαίου συγκροτημένου πολιτικού και μορφωτικού προγράμματος. Ένα πρόγραμμα χρειάζεται ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση και μακρόχρονη εκτέλεση»⁷. Δεν θα ακολουθούνταν η «άδικη κρίση» του Ιωάννη Φιλήμονος⁸, ο οποίος χωρίς μελέτη του συνολικού επαναστατικού έργου του Ρήγα διατύπωσε παρόμοια την ατεκμηρίωτη άποψή του ότι ο Ρήγας ήταν «Μεγαλόφρων και επιχειρηματίας, αλλ’ όχι τόσον σκεπτικός και

των Απάντων του Ρήγα ήταν εκείνη του Λέανδρου Βρανούση το 1968 στη σειρά Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασσικών σε δύο τόμους, σε συνεπτυγμένη μορφή και χωρίς ευρετήρια.

7. Γεώργιος Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2009. Συνοδευτικό κείμενο στην έκδοση του αντιτύπου της “Χάρτας της Ελλάδος” των Γενικών Αρχείων του Κράτους, σελ. 21. Πρβλ. την υπό εκτύπωση μελέτη μας *To επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα Βελεστινλή και η σχετική “νέα άδικη κρίση”* του Γ. Τόλια, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα, Φεβρουάριος 2011. Στη μελέτη μας αυτή αναφούνται με επιχειρήματα και στοιχεία από το έργο του Ρήγα οι αυθαίρετες και ατεκμηρίωτες κρίσεις του.
8. Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περὶ τῆς Φιλικῆς Εταιρείας*, εν Ναυπλίᾳ 1834. Επανατύπωση από τις εκδόσεις «Κουλτούρα», Αθήνα (χ.χ.), σελ. 90.

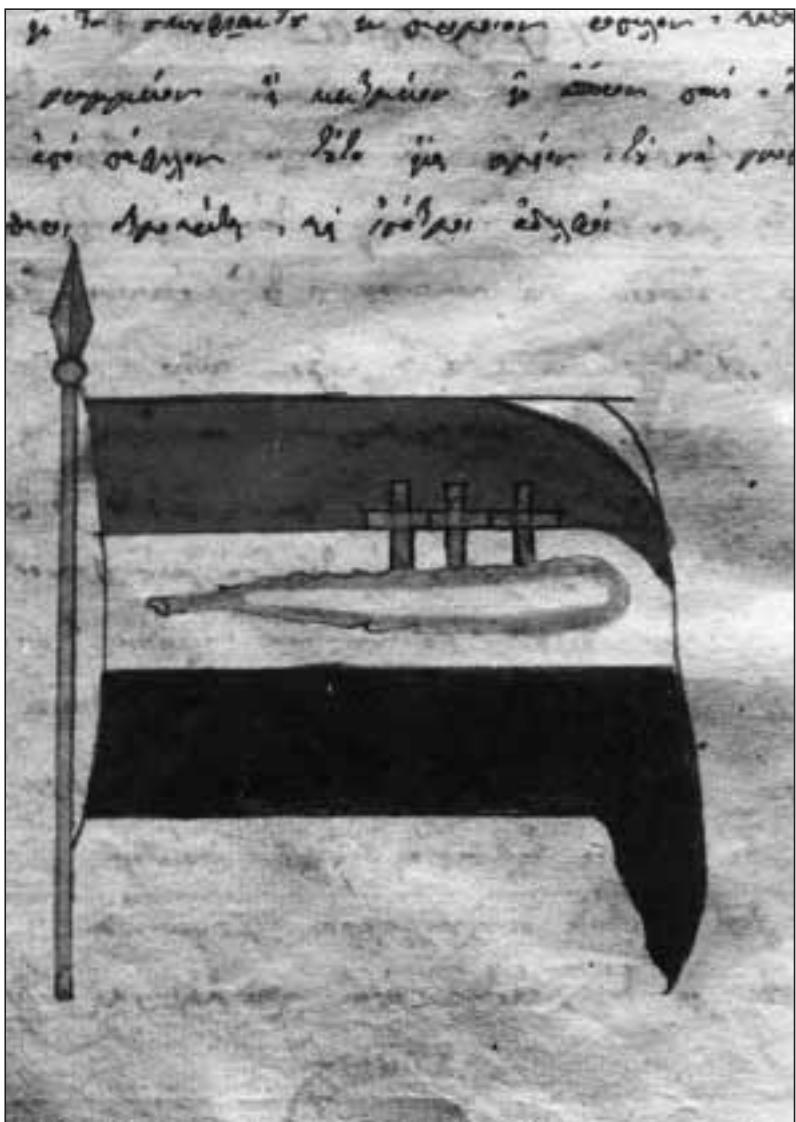
Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στην αρχή του χειρογράφου Κυθήρων της «Νέας Πολιτικής Διοικήσεως», που απόκειται τώρα στην Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, και της Ρωσικής μετάφρασης. Διακρίνονται και οις τρεις σταυροί πάνω. Το ρόπαλο συμβόλιζε την δύναμη των σκλαβωμένων, οι οποίοι με την επανάστασή τους θα ἀρπάξαν τα άρματα και θα γκρέμιζαν την δύναμη των αρμάτων της απολυταρχικής εξουσίας του Σουλτάνου, δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την δημοκρατική αντιπροσωπευτική πολιτεία στον Βαλκανικό χώρο. Ομοίως το ρόπαλο αποτελεί για τον Ρήγα το διακριτικό σημείο των δημοκρατικών πολιτών αντί της τρίχρωμης κονκάρδας.

κρυψίνους, κάτοχος γνώσεων πολλών και ζωηρός εις το πνεύμα, αλλά επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων και μάλλον της καταστάσεως του Ἐθνους του». Και αυτήν την ατεκμηρίωτη άποψη ανασκενάσαμε στην μελέτη μας με την παράθεση των σχετικών τεκμηρίων από το συνολικό έργο του Ρήγα, τα οποία αποδεικνύουν ακριβώς τα αντίθετα⁹.

Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στο Σύνταγμα του Ρήγα

Για να έχει έτοιμο ένα σχέδιο πολιτικού κανόνος, Σύνταγμα, με σκοπό να διοικηθεί δημοκρατικά το κράτος μετά την επανάσταση, ο Ρήγας είχε την πρόνοια να μεταφράσει το Γαλλικό Σύνταγμα του 1793 και να τυπωθεί παράνομα το 1797 στη Βιέννη στο τυπογραφείο των Σιατιστινών αδελφών Πουύλιου με τον τίτλο «Νέα Πολιτική Διοίκησις», που κάνει αμέσως αισθητή την αντίθεση στην παλιά απολυταρχική διοίκηση του Σουλτάνου. Περιέχει την «Επαναστατική Προκήρυξη», «Τα Δίκαια του Ανθρώπου» και «Το Σύνταγμα». Ο Ρήγας πρόσθεσε πολλά δικά του στοιχεία σε διάφορα άρθρα του γαλλικού κειμένου καθώς επίσης και Παράρτημα, στο οποίο γίνεται αναφορά στη σημαία και τα διακριτικά των δημοκρατικών ανθρώπων του κράτους. Χαρακτηριστικά ο Ρή-

9. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η άδικη κρίση των Ιω. Φιλήμονος για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή, ανάτυπο από το Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, τόμ. 38, (2000), σελ. 257-272.

Η τρίχωμη σημαία της «Ελληνικής Δημοκρατίας», του δημοκρατικού κράτους, το οποίο ο Ρήγας σχεδίαζε να δημιουργήσει μετά την επανάστασή του στον Βαλκανικό χώρο, στον οποίο κυριαρχούσε η απολυταρχική οθωμανική εξουσία.

γας Βελεστινλής στο Παράρτημα σημειώνει: «*Η σημαία [=εθνόσημο] οπού βάνεται εις τα μπαϊράκια και παντιέρες της Ελληνικής Δημοκρατίας, είναι εν ρόπαλον του Ηρακλέους με τρεις σταυρούς επάνω...*». Και συμπληρώνει «*Κάθε Ελλην και Ελληνίς, ομοίως και κάθε κάτοικος της Δημοκρατίας ταύτης, πρέπει να φορή εις την περικεφαλαίαν του ή εις την σκούφιαν του εν παρόμοιον ρόπαλον, καθώς είναι εις την αρχήν... Τούτο είναι το σημείον του να γνωρίζωνται οι ελεύθεροι δημοκράται και ισότιμοι αδελφοί*». Παρατηρούμε ότι, ενώ χρησιμοποιήσε την τριχρωμη σημαία, δύμας αντί της τριχρωμης κονκάρδας που είχε καθιερωθεί στη Γαλλία, ο Ρήγας διαφοροποιείται και χρησιμοποιεί το ρόπαλο, ως διακριτικό των δημοκρατών πολιτών.

Η φράση «καθώς είναι εις την αρχήν» δηλώνει ότι, όπως δείχνουν και τα χειρόγραφα αντίγραφα της «Νέας Πολιτικής Διοικήσεως», που έχουν σωθεί, το έντυπο κατά την εκτύπωση είχε οριζόντια το ρόπαλο με τους τρεις σταυρούς επάνω και τις λέξεις «*Ελευθερία - Ισοτιμία - Αδελφότης*»¹⁰. Όμως ο Ρήγας δεν επεξηγεί στο Παράρτημα του Συντάγματός του τι συμβολίζει το ρόπαλο, όπως παρατηρεί και ο Λ. Βρανού-

10. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Ρήγας με το ρόπαλο και τους τρεις σταυρούς κάνει μια σύνθεση μεταξύ της αρχαίας ελληνικής αληρονομιάς και της Ορθόδοξης εκκλησιαστικής παράδοσης, που ήταν η κιβωτός του Γένους στα χρόνια της σκλαβιάς. Για τις θρησκευτικές γενικότερα ιδέες του Ρήγα βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγας και Ορθόδοξη πίστη*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

Η «Επιτερογραφία της Κωνσταντινούπολεως», στην οποία ειναι παραχθεί η συμβολική παράσταση του κοιμητέρου λονταριού με τα σύμβολα εξουσίας του Σουλτάνου στη φάση των «ρόπαλο των Ηρακλέων» που πρόσφατα επισημάνθηκε και ευηγρεύεται η συμβολική των σημασιών σχέδιο των Ρήγα Βελεστινλή.

σης¹¹. Επεξηγεί μόνο τα τρία χρώματα της σημαίας του, τα οπία συμβολίζουν, όπως γράφει, «Το κόκκινον σημαίνει την αυτοκρατορικήν πορφύρα και την αυτεξουσιότητα του Ελληνικού λαού. Το άσπρον σημαίνει την αθωότητα της δικαίας ημών αφορμής κατά της Τυραννίας. Το μαύρον σημαίνει τον υπέρ Πατρίδος και Ελευθερίας ημών θάνατος»¹².

Η σημασία του συμβολισμού του “ροπάλου του Ηρακλέους” έμμεσα θα εξαχθεί από τις παραστάσεις στους χάρτες του, που τύπωσε την ίδια χρονιά και στους οποίους έχει πολλά στοιχεία, τα οπία βοηθούν στην ερμηνεία του συμβολισμού αυτού.

Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στους χάρτες του Ρήγα

Ο Ρήγας, με την έλευσή του στη Βιέννη το 1796, άρχισε την εκτύπωση της «Επιπεδογραφίας της Κωνσταντινουπόλεως»,

11. Λέανδρος Βρανούσης, «Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της “Ελληνικής Δημοκρατίας” του Ρήγα», ανάτυπο από τον 8ο τόμο του *Δελτίου Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρίας Ελλάδος*, Αθήνα 1992, σελ. 347-388, εδώ στη σελ. 363.

12. Ρήγα Βελεστινλή, *Νέα Πολιτική Διοίκησις*, «Παράρτημα», στο *Τα Επαναστατικά*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005, σελ. 60-61. Βουλή των Ελλήνων, Ρήγα Βελεστινλή, *Απαντα τα Σωζόμενα*, τόμος πέμπτος, Αθήνα 2000, σελ. 70-71. Απαντα Νεοελλήνων Κλασσικών, *Ρήγας Βελεστινλής-Φεραίος*, Αθήνα 1968, τόμ. 2, σελ. 727.

Ο τίτλος της «Χάρτας της Ελλάδος» που βρίσκεται στο 4ο φύλλο με τους διάφορους συμβολισμούς.

που αποτελεί και το 1ο φύλλο της δωδεκάφυλλης «Χάρτας της Ελλάδος», ενώ τα υπόλοιπα τα τυπώνει το 1797. Σημειώνουμε ότι η «Χάρτα της Ελλάδος» κατ' όνομα είναι χάρτης της Ελλάδος και τούτο διότι περιλαμβάνει προς Βορρά και άλλες περιοχές, της Βουλγαρίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου, Βλαχίας, Βασαραβίας, Μολδαβίας, καθώς και μέρος της Κάτω Ουγγαρίας και Δαλματίας. Όπως έχουμε υποστηρίξει¹³ ο Ρήγας για λόγους συνωμοτικούς, για να πάρει την άδεια εκτυπώσεως της «Χάρτας» την οποία τύπωνε επί έξι μήνες, ανέγραψε ότι είναι χάρτης της Ελλάδος. Χαρακτηριστικά στην για πρώτη φορά αυθεντική επανέκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος» υποστηρίζαμε¹⁴ ότι στον τίτλο της «Χάρτας» του ο Ρήγας έγραψε ότι την εκδίδει «εις την κατάληψιν του Νέου Αναχάρσιδος» και «προς αμυδράν ιδέαν της αρχαιολογίας», όπως επίσης και η «Εφημερίς» των αδελφών Πουλίου στις 20 Φεβρουαρίου 1797 σημείωνε στη σχετική είδηση ότι η «Χάρτα» εκδίδεται «προς κατάληψιν της αρχαιολογίας». Όμως, αν κανείς παρατηρήσει προσεκτικά την «Χάρτα» θα δει ότι το μεγαλύτερο μέρος της ουδεμία σχέση έχει με τον «Νέον Ανάχαρσιν», στην κατανόηση δηλαδή του

13. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η συνωμοτική δράση του Ρήγα Βελεστίνλη*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.

14. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστίνλη*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, β' έκδ. 2003, και σε ανάτυπο, σελ. 51.

ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Μεταφρασθεὶς, τὰ μὲν 32. 33. καὶ 34

Κεφάλαια,

παρὰ τὴν

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΝΤΟΥ ΖΑΚΥΝΘΙΟΥ.

Τὰ δὲ

35. 36. 37. 38. καὶ 39.

παρὰ τὴν

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗ

ΘΕΤΤΑΛΟΥ

Διορθωθεὶς καὶ ἐκδοθεὶς παρὰ τὴν αὐτὴν.

Εγένετο. 1797.

Η σελίδα τίτλου του τετάρτου τόμου «Νέος Ανάχαρσις» του J. J. Barthélemy, που μεταφράστηκε από τον Γ. Βεντότη και τον Ρήγα και εκδόθηκε με την επιμέλεια του Ρήγα, ο οποίος έχει γράψει αρκετές υποσημειώσεις με πολιτικοκοινωνικό χαρακτήρα, δείγμα κι' αυτό της πολιτικής του τακτικής στην αφύπνιση των σκλαβωμένων.

ταξειδίου του, εκτός φυσικά από τις επιπεδογραφίες, οι οποίες πράγματι εντυπωσιάζουν τον αναγνώστη.

Γι' αυτό ίσως ο Ρήγας τις παρέθεσε στα κενά μέρη της «Χάρτας» του, για να μπορέσει να παραπλανήσει την Αυστριακή λογοκοινισία, η οποία ήλεγχε ότι επρόκειτο να τυπωθεί. Η τακτική αυτή δείχνει το πόσο προνοητικός ήταν ο Ρήγας, και όχι «επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων» κατά τον Φιλήμονα. Δεν έδειξε τον πραγματικό του σκοπό, για τον οποίο ήθελε να έχει την «Χάρτα» του ως ένα γεωγραφικό και πολιτικό χάρτη για το επαναστατικό του σχέδιο, για το νέο κράτος, για τη «Νέα Πολιτική Διοίκηση», που σχεδίαζε να δημιουργήσει μετά την επανάσταση. Μάλιστα αμέσως μετά την κατάλυση της Οθωμανικής τυραννίας σχεδίαζε τη διεξαγωγή εκλογών. Γεμίζει τη «Χάρτα» με ιστορικά στοιχεία και νομίσματα με σκοπό να τονίσει στους Ελληνες την ιστορία, το μεγαλείο της αρχαίας Ελλάδος, όπως χαρακτηριστικά παρατηρείται από τις Αυστριακές ανακριτικές αρχές και από τον ίδιο του υπουργό της Αστυνομίας σε έγγραφό του προς τον Αυτοκράτορα Φραγκίσκο¹⁵. Καλύπτει έτσι τον πραγματικό του σκοπό ότι είναι ένας λεπτομερής χάρτης της δημοκρατικής πολιτείας του βαλκανικού χώρου, με πολιτική διαίρεση σε επαρχίες και τοπαρχίες.

15. Κων. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών- Βελεστίνου-Ρήγα με την προσθήκη ευρετηρίου (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος), Αθήνα 1997, σελ. 33.

Οι τίτλοι των βιβλίων «Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή», από τα Αρχεία της Βιέννης, τα οποία έφεραν στο φως της δημοσιότητος οι Αμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος και Κων. Άμαντος το 1891 και 1930 αντίστοιχα. Επανεκδόθηκαν φωτομηχανικά με την προσθήκη ευρετηρίων από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα το 1996 και 1997. Τώρα δεν είναι πλέον δυσεύρετα, αλλά είναι εύκολο να τα αποκτήσει ο αναγνώστης και να μάθει για το ζεαλιστικό και με επιτελικό σχεδιασμό επαναστατικό έργο του Ρήγα, το οποίο θέλουν να αγνοούν μερικοί που το κρίνουν άδικα.

Η χοησιμοποίηση ακόμη του τίτλου «Χάρτα της Ελλάδος» μπορεί να σημαίνει ότι ίσως ήθελε να παραπλανήσει την αυστριακή λογοκρισία. Εάν ως τίτλο της «Χάρτας» του δήλωνε τον πραγματικό του σκοπό αναγράφοντας π.χ. “Χάρτης της Νέας Πολιτικής Διοικήσεως”, ή όπως μερικοί τονίζουν, που κρίνουν ετεροχρονισμένα με τα σημερινά δεδομένα, να ανέγραφε π.χ. “Χάρτης της Βαλκανικής Δημοκρατίας”, με τα σύνορα του σχεδιαζόμενου κράτους και την πολιτική διαιρεσης σε Τοπαρχίες και Επαρχίες, προφανέστατα δεν θα ήταν δυνατόν επί τόσους μήνες να αποφύγει την αυστριακή λογοκρισία και να τυπώνει τη «Χάρτα» του.

Με τις πρόσφατες έρευνές μας κατά την επανέκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος» το “ρόπαλο του Ηρακλέους” έχει εντοπισθεί και σε άλλες θέσεις εκτός από εκείνες που είχαν εντοπιστεί από τους συγγραφείς του Ρήγα, ιδιαίτερα από τον Λέανδρο Βρανούση. Επίσης στους λεπτομερείς χάρτες, που ο Ρήγας τύπωσε το 1797, με τίτλο «Νέα Χάρτα της Βλαχίας» και «Γενική Χάρτα της Μολδαβίας»¹⁶, διαιρεμένες σε Τοπαρχίες επισημάνθηκε για πρώτη φορά το “ρόπαλο του Ηρακλέους” κατά την σύνταξη των ευρετηρίων και την επανέκδοσή τους, που επιμεληθήκαμε. Κατ’ αυτόν τον τρόπο μπορούμε πλέον να παρουσιάσουμε συνολικά το «ρόπαλο του Ηρακλέους» στους

16. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Oι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797. Νέα στοιχεία-Ενρετήριο-Αυθεντική επανέκδοση*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

Η παράσταση στον τίτλο της «Χάρτας της Ελλάδος» της πάλης του γυμνόποδα Ηρακλή, του οποίου το ξύλινο ρόπαλο τσακίζει το σιδερένιο αμφίστομο τσεκούρι της Αμαζόνας. Ο Ρήγας θέλει να προσφέρει στους σκλαβωμένους επαναστάτες ένα μήνυμα αισιοδοξίας πως αν πορευτούν με τις αρετές του Ηρακλή, αποφασιστικότητα, αφοσίωση στα ιδεώδη, πίστη στο καθήκον, υπεράσπιση του δικαίου τελικά θα νικήσουν στον αγώνα της επανάστασής τους.

χάρτες και το Σύνταγμα του Ρήγα και να εξηγήσουμε τη διαχρονική σημασία του στην επαναστατική του σκέψη.

Α'. Το “ρόπαλο του Ήρακλέους” στη «Χάρτα της Ελλάδος»

Το “ρόπαλο του Ήρακλέους” το συναντούμε σε πολλά μέρη της δωδεκάφυλλης «Χάρτας». Συγκεκριμένα στο 4ο φύλλο, στον τίτλο της «Χάρτας» συναντάμε το ρόπαλο στην παράσταση της πάλης του Ήρακλή με την έφιππη Αμαζόνα¹⁷, της οποίας έχει αρπάξει το χέρι και της έχει σπάσει το σιδερένιο τσεκούρι. Με αυτόν το συμβολισμό ο Ρήγας θέλει να πει πως τελικά θα νικήσει η ηθική δύναμη αν οι σκλαβωμένοι πορευτούν με τις αρετές του Ήρακλή, αποφασιστικότητα, αφοσίωση στα ιδεώδη, πίστη στο καθήκον, υπεράσπιση του δικαιού¹⁸. Έχει ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι ο Ρήγας δεν χρησιμοποιεί ένα από τα χαρακτηριστικά και διαδεδομένα

17. Βλ. Αντώνης Λιάκος, «Ο Ήρακλής, οι Αμαζόνες και οι “τραγανιστές βουκίτσες”». Αναπαραστάσεις του φύλου και της εξουσίας στο έργο του Ρήγα», *Μνήμων*, τόμ. 23, (2001), σελ. 99-112.

18. «Ο Ήρακλής επρόκειτο να αποκρυπταλλώσει το πρότυπο του ισχυρού, ακατάβλητου ήρωα...εμφανίζεται σε ανθρώπινα μέτρα με τη διέκτασή τους στα όρια του θαυμαστού...είναι ο εξολοθρευτής ολέθριων τεράτων και ο εκδικητής κάθε αδικίας, και τελικά παρουσιάζεται ως αντίποδας του κακού», Γιάννης Αναστασίου, «Ηρακλής», *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 4, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σελ. 15.

Το βόρειο τμήμα του χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του *Delphis*, 1707, που ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για τον σχεδιασμό μέρους της «Χάρτας της Ελλάδος», όπως έχουμε δείξει κατά την παρουσίαση για πρώτη φορά των αποτελεσμάτων της ανακοίνωσής μας τον Σεπτέμβριο του 1998 στο Συνέδριο που διοργάνωσε στο Βελεστίνο το Κέντρο Νεοελληνικών Σπουδών/E.I.E.

σύμβολα της Γαλλικής Επανάστασης, τον φρυγικό σκουύφο¹⁹. Ισως διότι οι Φρύγες θεωρούνταν βαρβαρικός λαός και πλησιέστερα στους Πέρσες. Γι' αυτό ίσως ο Ρήγας να χρησιμοποίησε τις Αμαζόνες ως σύμβολο του βαρβαρισμού. Έμμεσα γίνεται και η συσχέτιση ότι οι Αμαζόνες και οι Πέρσες κατοικούν στην Ασία, της οποίας κοιτίδα είναι και των συγχρόνων του Οθωμανών. Συμπληρωματικά υπογραμμίζουμε ότι τον Ηρακλή μνημονεύει ο Ρήγας στον «Ύμνο Πατριωτικό»²⁰ όταν παρομοιάζει τους κλεφταρματωλούς Μπουκούβαλέους ξακουστούς όπως και ο Ηρακλής:

«Μουκουβαλέοι ξακουστοί
οπού 'ναι σαν τον Ηρακλή,
Τυράννους Οθωμάνους
τους έχουν σα γαϊδάρους», (στροφή 22).

Γνωρίζουμε πλέον μετά τις έρευνές μας ότι ο Ρήγας πήρε τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gull. Delisle²¹ ως πρότυ-

19. Βλ. Αντώνης Λιάκος, «Ο Ηρακλής, οι Αμαζόνες...», ὥ. π., σελ. 100.

20. Ρήγας Βελεστινλής, *Νέα Πολιτική Διοίκησις, Παράρτημα*, στο *Τα Επαναστατικά*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005, σελ. 78. Βουλή των Ελλήνων, Ρήγα Βελεστινλή, *Απαντα τα Σωζόμενα*, τόμος πέμπτος, Αθήνα 2000, σελ. 154. Απαντα Νεοελλήνων Κλασσικών, *Ρήγας Βελεστινλής-Φεραίος*, τόμ. 2, σελ. 772.

21. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστί-

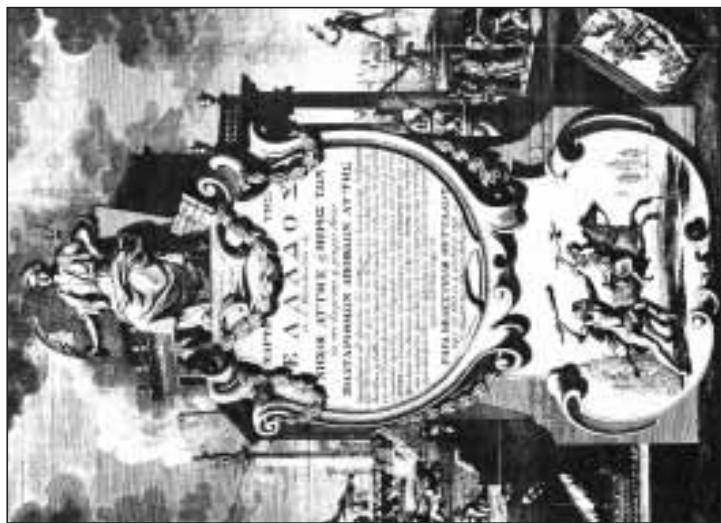
Το νότιο τμήμα του χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delis, που ο Ρήγας χωρισμόποιησε ως πρόστυπο για τον σχεδιασμό μέρους της «Χάρτας της Ελλάδος», όπως έχουμε δείξει κατά την παρανοίαση για πρώτη φορά των αποτελεσμάτων της ανακοίνωσής μας στο Συνέδριο που διοργάνωσε το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/E.I.E. οποιο Βελεστίνο τον Σεπτέμβριο του 1998.

πο για τον χώρο της Ελλάδος και της Μικράς Ασίας. Μάλιστα έχουμε παρουσιάσει παράλληλα και τους τίτλους των

vou-Ρήγα, Αθήνα 1998, β' έκδ. 2003, και σε ανάτυπο, Αθήνα 1998 με προσθήκη ορισμένων εικόνων για την ταύτιση. Στη μελέτη μας αυτή για πρώτη φορά γίνεται αναφορά στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gull. Delisle, τον οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για την «Χάρτα της Ελλάδος». Και έτσι επιλύσαμε το ερώτημα το οποίο είχε θέσει το 1960 ο Γεώργιος Λάϊος στην μελέτη του για τους χάρτες του Ρήγα σημειώνοντας εμφαντικά «Ένα ωρισμένο πρότυπο της Χάρτας δεν έχει ακόμη ανευρεθή και θα πρέπει να αναζητηθή».

Τα ευρήματά μας αυτά τα είχαμε πρώτα ανακοινώσει στο Συνέδριο με τίτλο «Ο Ρήγας και η εποχή του», Βελεστίνο, 13 Σεπτεμβρίου 1998, που διοργάνωσε το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Ε.Ι.Ε (Διευθυντής τότε ο κ. Βασιλης Παναγιωτόπουλος) σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας (Νομάρχης ο κ. Παν. Σκοτεινιώτης) στη γενέτειρα του Ρήγα. Ο τίτλος της ανακοινώσεως ήταν: «Δημ. Καραμπερόπουλος, Guillermo Delisle και η «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα. Μια πρώτη ταύτιση ενός προτύπου». Ωστόσο εκεί διατυπώθηκαν κυρίως από τον Φίλιππο Ηλιού μερικές ενστάσεις στην για πρώτη φορά ταύτιση του προτύπου χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle με την «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα, οι οποίες αναφορύνται στην επιστολή, που δύο μέρες μετά του στάλθηκε και κοινοποιήθηκε στους συνέδρους, που συμμετείχαν στο Συνέδριο.

Παρά την ανακοίνωση μας αυτή τον Σεπτέμβριο του 1998, την σχετική επιστολή και τη δημοσίευση την ίδια χρονιά της ταύτισης στην αυθεντική επανέκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος», στα τέλη του 1998 δημοσιεύεται άρθρο του Γ. Τόλια με τίτλο «Της ευρυχώρου Ελλάδος: η Χάρτα του Ρήγα και τα όρια του Ελληνισμού», *Ta Iστορικά*, τεύχ. 28-29, (Δεκέμβριος 1998), σελ. 3-30, στο οποίο δεν μνημονεύεται η για πρώτη φορά ταύτιση της

Ο τίτλος των χάρητης της αρχαίας Ελλάδος των Delise παράλληλα με εκείνο της «Χάρατας της Ελλάδος» του Ρήγα. Η φαινόμενη είναι έκδηλη, αν και ο Ρήγας πρόσθετε αρχιτέλη στοιχεία δηλωτικά του επαναστατικού του ηγεδόν.

δύο χαρτών, όπου διαπιστώνεται ότι ο Ρήγας προσθέτει ορισμένα μέρη, όπως και την παράσταση της πάλης του Ήρακλή.

«Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα με τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, που ανακοινώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1998. Καθαρή αντιδεοντολογική, αντιεπιστημονική τακτική. Η συμβολή μας αυτή στην έρευνά του προτύπου χάρτη της Χάρτας αποσιωπάται χωρίς σεβασμό στην επιστημονική δεοντολογία.

Και για την αποκατάσταση της επιστημονικής αληθείας στην για πρώτη φορά ανεύρεση ενός προτύπου χάρτη, τον οποίο χρησιμοποίησε ο Ρήγας για τη «Χάρτα της Ελλάδος» (προσθέσαμε το 1998 και ένα δεύτερο πρότυπο χάρτη για το βόρειο μέρος της Χάρτας, του Rizzi Zannoni, που πάλι δεν μνημονεύεται) δημοσιεύεται στη συνέχεια η επιστολή μας που στάλθηκε στον εν ζωή τότε Φίλιππο Ήλιού και κοινοποιήθηκε στους Συνέδρους, που συμμετείχαν στο Συνέδριο: Δ. Αποστολόπουλος, Ρ. Αργυροπούλου, Σ. Ασδραχάς, Γ. Βλαχάκης, Λ. Δρούλια, Γ. Καράς, Α. Καραθανάσης, Ν. Καραπιδάκης, Αικ. Κουμαριανού, Β. Κρεμμυδάς, Κ. Λάπτας, Φ. Μαρινέσκου, Η. Μήλλας, Ε. Νικολαΐδης, Π. Νούτσος, Χ. Ξενάκης, Β. Παναγιωτόπουλος, Κ. Πιτσάκης, Κ. Σβολόπουλος, Τρ. Σκλαβενίτης, Πην. Στάθη, Αν. Ταμπάκη.

Αξιότιμο

15-9-1998

κ. Φίλ. Ήλιού

Αλφειού 9, 115 22 Αθήνα

Αγαπητέ κ. Ήλιού,

Σχετικά με τις παρατηρήσεις σας στην πρόσφατη ταύτιση, για πρώτη φορά, του προτύπου γεωγραφικού χάρτη της “Χάρτας της Ελλάδος” του Ρήγα Βελεστινλή, που ανακοίνωσα προ δύο ημερών στο Συνέδριο του Βελεστίνου, ήθελα να παρατηρήσω τα ακόλουθα:

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ (ΕΚΠΟΔΑ)
ΔΗΜΟΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ
ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ/ΕΘΝΙΚΟ ΙΑΡΤΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ο Ρήγας και η εποχή του

Η κρίσιν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
και ο Νέος Ελληνισμός, 18ος-19ος αι.

Διεθνές Συνέδριο

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

"Ο θάνατος σημαντεύει, ο θρόνος μηδέ.

Βελεστίνο-Βόλος,
Πέμπτη 10 - Κυριακή 13 Σεπτεμβρίου 1998

Το Πρόγραμμα των Συνεδρίου για τον Ρήγα κατά την επέτειο των διακοσίων χρόνων από τον θάνατό του, που διοργανώθηκε από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, το Δήμο Βελεστίνου και την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας στη γενέτειρα του Ρήγα, το Βελεστίνο, τον Σεπτέμβριο του 1998, όπου παρουσιάστηκε για πρώτη φορά ο χάρτης της αρχαίας Ελλάδος του Delisle ως πρότυπο της «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα.

Υποστηρίχθηκε τότε ότι σύμφωνα με την διερεύνηση δεν βρέθηκε παρόμοια παράσταση την οποία να χρησιμοποίησε

1. Αναφέρατε ότι θα έπρεπε να είχα ελέγξει τη σχετική βιβλιογραφία διότι αυτό που ανακοίνωσα, ότι ο χάρτης του Delisle ήταν πρότυπο της Χάρτας του Ρήγα, έχει δημοσιευθεί από άλλους και συγκεκριμένα, όπως είπατε, από τον Barbie du Bocage και πρόσφατα από τον κ. Γεώργιο Τόλια.

Επειδή τυχαίνει να έχω μια μεγάλη βιβλιογραφία περί Ρήγα σας γνωρίζω ότι κανείς, μέχρι πρόσφατα, δεν έχει υποστηρίξει σε δημοσίευμά του ότι βρέθηκε μια συγκεκριμένη πηγή, (εκτός από τις επιπεδογραφίες και τα νομίσματα), για το γεωγραφικό μέρος της Χάρτας της Ελλάδος. Μάλιστα, ο Γεώργιος Λαϊος στη διεξοδική μελέτη του, όπου περιλαμβάνεται και η βιβλιογραφία των προγενέστερων μελετητών, «*Oι Χάρτες του Ρήγα. Ερευνα επί των πηγών*» Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., τόμ. 14, (1960), σελ. 298 και στο ανάτυπο σελ. 62, παρατηρεί χαρακτηριστικά «Τα βοηθήματα, που χρησιμοποίησε ο Ρήγας για τη σύνθεση τη Χάρτας του υπήρξαν ασφαλώς τα γεωγραφικά έργα του Μελετίου, του Χατζή-Κάλφα, των Δημητριαίων (Κωνσταντά και Φιλιππίδη) και άλλων, και πρό παντός οι Χάρτες της Ελλάδος και της Ευρωπαϊκής Τουρκίας από Γάλλους και Γερμανούς γεωγράφους (D' Anville, Barbie du Bocage, Choiseul-Gouffier και άλλους). **Ενα ωρισμένο πρότυπο της Χάρτας δεν έχει ακόμη ανευρεθή και θα πρέπη να αναζητηθή.**» Ομοίως και άλλες ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με τον Ρήγα Βελεστινλή όπως οι: Κ. Άμαντος, Απ. Δασκαλάκης, Ν. Βένης, Λ. Βρανούσης, Πολ. Ενεπεκίδης και πρόσφατα ο κ. Β. Μελάς δεν αναγράφουν κάτι σχετικό στα έργα τους.

2. Ωστόσο, στο “Επτά Ημέρες” της εφημερίδος “Η Καθημερινή”, 22 Μαρτίου 1998, σελ. 20-23, στο αφιέρωμα για τον Ρήγα Βελεστινλή, δημοσιεύθηκε το άρθρο του κ. Γεωργίου Τόλια με τίτλο «*Oι Χάρτες του Ρήγα. Τα Βαλκάνια, η “ενρύχωρη Ελλάδα” των Φαναριωτών*». Εκεί, στη σελ. 21 (και σεις νομίζω αγνοούσατε το περιεχόμενο, διαφορετικά δεν θα αναφερόσασταν σ' αυτήν την

Η Μαγνησία στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle πάνω και στην «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα κάτω. Η ομοιότητης του σχεδιασμού είναι χαρακτηριστική.

ως πρότυπο και θεωρήθηκε πως μάλλον είναι του Ρήγα σύνθεση²².

λαθεμένη μνεία περί προτύπου της Χάρτας) ο κ. Τόλιας σημειώνει χαρακτηριστικά ότι «Η Χάρτα του Ρήγα αποτελεί τον πλέον σχολιασμένο ελληνικό χάρτη. Το έργο κυκλοφόρησε πέντε χρόνια μετά την κυκλοφορία της σύνθεσης των Δημητριαίων και, σύμφωνα με τόν τίτλο του, όφειλε να ήταν ένας ιστορικός χάρτης της αρχαίας Ελλάδας και των αποικιών της...Αντ' αυτού, ο Ρήγας εξεπόνησε έναν χάρτη της βυζαντινής περιόδου, κατά το γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντικής αυτοκρατορίας, του Delisle (περ. 1700)» (η υπογράμμιση δική μου).

3. Είναι σαφές, κ. Ηλιού, ότι ο κ. Τόλιας αναγράφει αόριστη χρονολογία (περίπου 1700) που σημαίνει ότι ο ίδιος δεν έχει δει τον χάρτη, αλλά από κάπου αλλού άντλησε την πληροφορία, χωρίς μάλιστα να την αναφέρει, όπως θα όφειλε να το έχει τεκμηριώσει, ή η πηγή, από όπου έλαβε την πληροφορία, έγραφε αυτήν την αόριστη χρονολογία.

Ακόμη, στο άρθρο γίνεται αναφορά στο «γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας του Delisle (περ. 1700)», και όχι στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, που παρουσίασα στην ανακοίνωση μου. Η διαφορά δεν νομίζετε ότι είναι σημαντική; Επί πλέον, νομίζω ότι ο κ. Τόλιας αυτά, που γράφει στο άρθρο του για το βυζαντινό πρότυπο της Χάρτας του Ρήγα, ή λαθεμένα αντέγραψε από την πηγή από όπου άντλησε την ανωτέρω πληροφορία, που δημοσίευσε-αλλά δεν είναι τυχαίος ερευνητής για να κάνει λάθος στην αντιγραφή-ή λαθεμένα τα γράφει η πηγή από όπου άντλησε την πληροφορία, χωρίς να την αναφέρει. Και μια και έχει ασχοληθεί, στην αξιόλογη διδακτορική του διατριβή, με το γαλλικό περιοδικό Magazine Encyclopédie, υποπτεύομαι ότι η λαθεμένη πληροφορία που δημοσίευσε για το πρότυπο της Χάρτας του Ρήγα προέρχεται από την αναφορά αυτού του περιοδικού, του 1802, που και σεις μνημονεύσατε.

Η Λέσβος στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle πάνω και στην «Χάρτα της Ελλάδος» κάτω. Η χαρακτηριστική αυτή οροζόντια θέση της Λέσβου δεν απαντάται συνήθως σε άλλους χάρτες.

Το “ρόπαλο του Ήρακλέους” στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως»

Στο 1ο φύλλο της «Χάρτας της Ελλάδος», που είναι η «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως», στο δεξιό μέ-

4. Άλλα και αν πράγματι υπάρχει σωστή αναφορά στο *Magazine Encyclopédie* για το πρότυπο της Χάρτας του Ρήγα, σε ποίο περιοδικό ή σε ποίο δημοσίευμα κ. Ηλιού, δημοσιεύθηκε αυτή η πληροφορία για να γίνει γνωστή στους ερευνητές και μελετητές; Μη μου πείτε ότι εσείς την γνωρίζατε και την κρατούσατε κλεισμένη στα δελτία σας. Τότε, μεγαλύτερος ο “μισθός” μου, που χωρίς να γνωρίζω αυτήν την πολύτιμη πληροφορία, εντόπισα τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος (και όχι της βυζαντινής) του Guillelmo Delisle, *Graeciae Antiquae Tabula Nova* και μάλιστα τριών συγκεκριμένων εκδόσεων του 1707-8, 1733, 1794 (και όχι αδριστης χρονολογίας) και παρουσίασα δημόσια την ταύτιση, για πρώτη φορά, του προτύπου της Χάρτας του Ρήγα! Τι άλλο να πώ.

Αγαπητέ κ. Ηλιού, θέλω να πιστεύω ότι η ανωτέρω λογική παράθεση των τεκμηρίων και των επιχειρημάτων ξεδιαλύνουν το θέμα, αντικειμενικά, της πρωταρχικής ταύτισης του προτύπου γεωγραφικού χάρτη για την Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα Βελεστινλή.

Με φιλικά αισθήματα
Δημ. Καραμπερόπουλος

22. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα..., ὁ. π., σελ. 31, υποσημ. 40, όπου επισημαίνεται ότι ο Ευστ. Φινόπουλος και η Στέλλα Χρυσοχόου δεν έχουν συναντήσει τέτοια παράσταση και ότι «ο Bernard de Montfaucon, *L'Antiquité expliquée et Représentée en figures*, Παρίσι 1719, τόμ. I, δεύτερο μέρος, σελ. 195-228, καταχωρίζει για τον Ήρακλή είκοσι δύο σελίδες με πολλές παραστάσεις, όπου όμως δεν απαντάται παράσταση σαν αυτή, που ο Ρήγας έχει στο επίτιτλο της Χάρτας του».

Η Χαλκιδική στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle πάνω και στην «Χάρτα της Ελλάδος» κάτω με την ταυτόσημη μορφολογία.

ρος υπάρχει η «Επιπεδογραφία του Σαραγίου» και ακριβώς από πάνω έχει σχεδιαστεί μία ενδιαφέρουσα παράσταση. Συγκεκριμένα βρίσκεται ένα κοιμισμένο λιοντάρι στη ράχη του οποίου επικάθονται δύο κλαδιά, τα οποία είναι δεμένα στη βάση τους, έτσι ώστε το ένα έναντι του άλλου να ανέρχονται κυκλοειδώς και στην κορυφή τους να υποβαστάζουν το έμβλημα του Σουλτάνου, το οποίο ο Ρήγας μνημονεύει, από όπου κρέμεται ένας εγγεγραμμένος κύκλος με κεντρομόλα σύμβολα της δύναμής του, λόγχες, λάβαρα, λαβή από γιαταγάνι κ.α. Στα πόδια το κοιμισμένου λιονταριού ο Ρήγας έχει τοποθετήσει το “ρόπαλο του Ηρακλέους”, το οποίο για πρώτη φορά επισημάναμε το 1998 κατά την επανέκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος» και τη σύνταξη του Ευρετηρίου της²³.

Σημειώνουμε ότι το ρόπαλο στη θέση αυτή δεν μνημονεύ-

Ωστόσο ο Αντ. Λιάκος, «Ο Ηρακλής, η Αμαζόνα...», ό. π., σελ. 100, αναφέρει ότι σε νόμισμα της Ηράκλειας του Πόντου η Αμαζόνα απεικονίζεται όπως και στην παράσταση του Ρήγα και παραπέμπει στο *Lexicon Iconographicum Mythologie Classicae*, Ζυρίχη και Μόναχο, εκδ. Άρτεμις, τόμ. I, α' μέρος σελ. 596, β' μέρος σελ. 463, αρ. 161. Το έργο αυτό υπάρχει στη Βιβλιοθήκη της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών, όπου είδαμε τη σχετική παραπομπή και τη μοφή της έφιππης Αμαζόνας αλλά δίνει την εντύπωση πως είναι σε άλλη κίνηση. Αν ο Ρήγας είχε γνώση αυτού του νομίσματος της Ηράκλειας υποθέτουμε ότι πιθανόν θα το καταχώριζε κοντά στα άλλα δύο νομίσματα της Ηράκλειας, που έχει θέσει στο 9ο φύλλο της «Χάρτας».

23. Δημ. Καραμπερόπουλος, Η «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα, ό. π., σελ. 39-40.

Τοπωνύμια χάρτη του Delisle	Τοπωνύμια Χάρτας των Ρήγα
ATTICA	ΑΤΤΙΚΗ
Sunium Pr. sive Minerue Templum	Σούνιον. Κολόναι 'Ακρατ. και Ιερόν 'Αθηνάς
Patreocles I.	Πατρόκλεια. Κεφρονήσι
Moris seu Helene I. Et civ.	Βέλενη. Μακρονήσι
Laurium	Λαύριον. Λιμήν και δρός
Aex Scopulus Plinias	Αἴξ. Έδρα περί ής γράφει ο Πλίνιος ⁷⁴
Anaphylates	'Αναφύλατος. 'Ασπάτα
Hypnomus Portus	Υφόρμος. Τρετή Πύργοι. Λιμήν
Prospaltus	Πρόσπαλτος
Lampra	Λαμπρά
Eleuss I.	Έλεισσα. Μαχίνα
Paeonia	Παιωνία
Cephalis	Κεφαλαί
Aphyda	Αφηδά
Potamios	Ποταμός
Panormus P.	Πάνορμος. Ράρτης Λιμήν
Prasia	Πρασιά
Hymetos M.	Υμηττός δρός
Brauron	Βραυρών. Βραύρας
Phyle	Φύλη
Cynousura Pr.	Κυνόσουρα. Καρβο Σιάρο
Probaliath	Προβαλίνθος
Pentelus M.	Πεντέλης δρός
Ilious fl.	Ειλιοπόσις. Καλλιρρόη ποτ.
Phalerus	Φαλήρεις. Λεόνε Λιμήν
Piraeus P.	Πιραιεύς. Δράκος. Λιμήν
Athene	Αθήναι
Achamae	Αχαρναί. Κοικουφάνες
Marathon	Μαραθών
Oenoe	Οινόη. Μυόκουπα
Rhamnus	Ράμνος
Chersonesus	Χερσόνησος. Ταυρόκαστρο
Parnes M.	Παρνήτης δρός
Drymus	Δρυμός
Ciphius fl.	Κηφισός ποτ.
Corydala	Καρυδαλίς
Salamis	Σαλαμίς
Psytalia	Ψυτάλια. Δεσποτικό
Eleusis	Έλευσις
Thriasion Campus	Θριάσιον Πεδίον
Nysaea	Νίσσαια
Minoa Pures	Μινώη
Megara	Μέγαρα

Ενδεικτικά αναγράφονται παραλληλα μερικά τοπωνύμια της Αττικής στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle και στην «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα. Αντικεμενικά διαπιστώνει κανείς την πηγή την οποία της Ρήγας χρησιμοποιήσε ως πρότυπο για το σχεδιασμό της «Χάρτας» του.

εται από τους συγγραφείς, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον Ρήγα και τη «Χάρτα» του. Συγκεκριμένα ο Γεώργιος Λάϊος²⁴ κατά την περιγραφή της «Επιπεδογραφίας της Κωνσταντινουπόλεως» χαρακτηριστικά γράφει «...ακόμα δεξιάτερα είναι σχεδιασμένο το σαράγι κι' απάνω του υπνώτει το λιοντάρι (=Σουλτάνος). Από την ράχι του ανεβαίνουν καμπυλωτά δυνό κλάδοι αγκαθωτοί, που συγκλίνουν στην κορυφή και υποβαστάζουν το σαράκι με τη σουλτανική κορώνα. Από κει πάνω κρέμεται σαν τρομερό περιδέραιο εγγεγραμμένος κύκλος με κεντρομόλα σύμβολα της σουλτανικής ισχύος: λόγχες, λάβαρα, χρυσοποίκιλη λαβή από γιαταγάνι κλπ.».

Διαπιστώνουμε ότι ο Λάϊος κατά την περιγραφή της παράστασης του κοιμισμένου λιονταριού δεν μνημονεύει το ρόπαλο του Ήρακλέους, διότι πιθανόν δεν το είχε παρατηρήσει, και γι' αυτό μάλλον γράφει ότι το λιοντάρι συμβολίζει τον Σουλτάνο. Επί πλέον δεν διερεύνησε τον «Θούριο» και τον «Ύμνο Πατριωτικό», όπου ο Ρήγας δείχνει τι συμβολίζει με το λιοντάρι και πώς αποκαλεί τον Σουλτάνο, όπως σχετικά παρακάτω γράφουμε.

Επίσης ο Λέανδρος Βρανούσης²⁵ (1921-1993) στην έκδο-

24. Γεώργιος Λάϊος, «Οι χάρτες του Ρήγα. Ερευνα επί νέων πηγών», Ανάτυπο από το Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τόμ. 14 (1960), σελ. 231-312, εδώ σελ. 234.

25. Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασσικών, Βελεστινλής-Φεραίος, Συναγωγή κειμένων-Φιλολογική επεξεργασία και παρουσίαση Λ. Βρανούση, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, τόμ. δεύτερος, Αθήνα 1968, σελ. 644-664.

279 Αἴρης τού θεού.	280 Αἰσθίνει.	281 Αἰτιόπατος.	282 Αἰναγέλιο.
283 Αἴνεις.	284 Αἰσχίδης.	285 Αἰερός.	286 Αἴναρις.
287 Αἰσχυπότος.	288 Αἴλαινος.	289 Αἴρυξιαν.	290 Αἴστηδης.

291 Αἴστιδην.	292 Αἴριδης.	293 Αἴριον.	294 Βίαιο.
295 Αἴριον.	296 Αἴριστιδης.	297 Αἴριμήδης.	298 Βραχίδας.
299 Αἴριστινος.	300 Αἴριστρηνος.	301 Βαφειάδης.	302 Βρύγιος.

303 Γίλικτος.	304 Διρύγειο ποδειρό.	305 Δικαιάζος.	306 Δισσωπίδης.
307 Δαιδαλος.	307 Διρύγειος.	308 Διογένες.	308 Δράκων.
309 Δευκαλίων.	309 Διρύγεινος.	310 Διώδης.	310 Ευπεδοκλῆς.

- a). Το “οόπαλον του Ηρακλέους” στην αρχή του 10ου φύλλου της «Χάρτας» με τα ονόματα των ενδόξων ανδρών της αρχαιότητος από τον 11ο αι. π. Χ. μέχρι τον 2ο αι. μ. Χ.
- β). Επίσης το οόπαλο και το τσακισμένο αμφίστομο τσεκούρι στις μάχες και ναυμαχίες της αρχαιότητος: ναυμαχία της Μυκάλης και τη μάχη του Γρανικού ποταμού στο 6ο φύλλο και τη ναυμαχία της Σαλαμίνος και τη μάχη του Μαραθώνος στο 5ο φύλλο της «Χάρτας».

ση των Απάντων του Ρήγα το 1968 έχει σε ιδιαίτερες σελίδες καταχωρίσει τις δύο παραστάσεις της «Χάρτας», την πάλη του ροπαλοφόρου Ήρακλή στο 4ο φύλλο, στον τίτλο, και την παράσταση από το 1ο φύλλο της «Χάρτας» με το λιοντάρι που κοιμάται. Χαρακτηριστικά γράφει: «Συμβολική παράσταση από το φύλλο 1 της Χάρτας (Κωνσταντινουπόλεως). Τα εμβλήματα του Σουλτάνου κι από κάτω ένα λιοντάρι που κοιμάται». Σημειώνουμε ότι δεν επεξηγεί τι συμβολίζει το λιοντάρι και επί πλέον διαπιστώνουμε ότι ούτε ο Λέανδρος Βρανούσης παρατήρησε την παρουσία του ροπάλου στα πόδια του λιονταριού.

Παρόμοια και στην μελέτη του²⁶, ένα χρόνο πριν από την εκδημία του, ο Βρανούσης διαλαμβάνει σχετικά με την παρουσία του ροπάλου στη «Χάρτα» και μνημονεύει την παράσταση της πάλης του ροπαλοφόρου Ήρακλή με την Αμαζόνα. Ομοίως μνημονεύει και τις άλλες θέσεις του ροπάλου, που ο Ρήγας έχει στη «Χάρτα» του, όπως στο πάνω περιθώριο του 10ου φύλλου στην αρχή των ονομάτων ενδόξων ανδρών της αρχαιότητας από τον 11ο αι. π.Χ. μέχρι τον 2 αι. μ.Χ. Ακόμη επισημαίνει την παράσταση του ροπάλου και το αμφίστομο τσεκούρι στις μάχες και ναυμαχίες της αρχαιότητας, στο 6ο φύλλο για τη ναυμαχία της Μυκάλης και τη μάχη του Γρανικού ποταμού και στο 5ο φύλλο για τη ναυμαχία της Σαλαμί-

26. Λ. Βρανούσης, *Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της “Ελληνικής Δημοκρατίας”* του Ρήγα, ανάτυπο, ό. π., σελ. 364-367

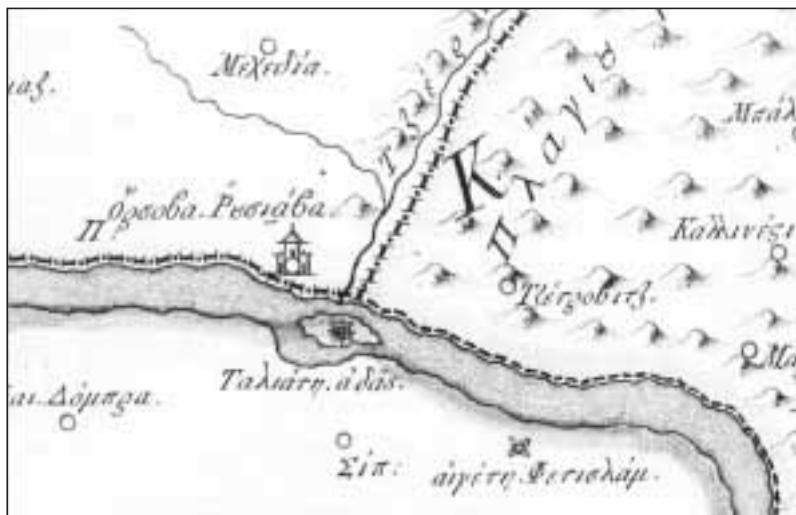

Στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως», η οποία αποτελεί και το 1ο φύλλο της δωδεκάφυλλης «Χάρτας της Ελλάδος», ο Ρήγας έθεσε την όλο νόμημα παράσταση των κοιμισμένου λιονταριού, στην οάχη των οποίου επικάθονται τα σύμβολα της εξουσίας των Σουλτάνου. Όμως ο Ρήγας στα πόδια του λιονταριού έβαλε οριζόντια το «ρόπαλο των Ηρακλέοντς», που θέλει να πει πως όταν οι σκλαβωμένοι, «τα παλληκάρια» των «Θουριών», ενθουσιαστούν με τα κηρύγματα των «Θουριών» και την επανάστασή του θα αρπάξουν το ρόπαλο-τα όπλα, θα γκρεμίσουν την εξουσία των Σουλτάνου και θα εφαρμόσουν το επαναστατικό των σχέδιο. Το κοιμισμένο λιοντάρι δεν συμβολίζει τον Σουλτάνο, όπως θέλει να υποστηρίξει ατεκμηρώτα ο συντάκτης της «νέας άδικης κρίσης» για τον επαναστάτη Ρήγα, αλλά τους σκλαβωμένους, που τους αποκαλεί «παλληκάρια».

νος και της μάχης του Μαραθώνος²⁷. Το ρόπαλο επίσης ο Βρανούση²⁸ς το μνημονεύει και στα νομίσματα που ο Ρήγας έχει βάλει στη Χάρτα του. Διαπιστώνουμε πάλι ότι σε αυτήν την τελευταία εργασία του ο Λ. Βρανούσης δεν μνημονεύει την παρουσία του ροπάλου στην παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού του 1ου φύλλου, και τούτο διότι μάλλον δεν το είχε παρατηρήσει.

Ο Απόστολος Δασκαλάκης²⁹ στην περιγραφή του για την «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως» χαρακτηριστικά σημειώνει: «Ολόκληρον την δεξιάν πλευράν της επιπεδογραφίας (Κωνσταντινουπόλεως) έχει καταλάβει μετά των επεξηγηματικών του σημείων το σχεδιάγραμμα του «Βασιλικού Σαραγίου» υπεράνω του οποίου είναι εξηπλωμένος τρομερός λέων, σύμβολον της σουλτανικής καταδυναστεύσεως. Υπεράνω τούτου το πελώριον μετά του σαρικίουν φουντωτόν έμβλημα της σουλτανικής εξουσίας». Διαπιστώνεται ότι και ο Δασκαλάκης δεν είχε παρατηρήσει την παρουσία του ροπάλου στα

-
27. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγα Βελεστινλή, Χάρτας της Ελλάδος, Ενρετήριο ονομάτων, προσώπων, τόπων και πραγμάτων, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998*, Β' έκδ. 2005, λήμμα “ρόπαλον”, σελ. 105.
 28. Λ. Βρανούσης, *Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της “Ελληνικής Δημοκρατίας”* του Ρήγα, ανάτυπο, ό. π., σελ. 383, υποσημ.
 25. Και Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ενρετήριο Χάρτας*, ό. π., λήμμα «ρόπαλον (νόμισμα)».
 29. Απόστολος Δασκαλάκης, *Ο Ρήγας Βελεστινλής ως διδάσκαλος του Γένους*, εκδόσεις Ευτ. Γ. Βαγιονάκη, Αθήναι 1977, σελ. 132.

Μεγάλο ενδιαφέρον για την κατανόηση των χαρτογραφικού ύφους των Ρήγα έχει η επισήμανση παχιά, των συνόρων με ιδιαίτερη διακεκομένη γραμμή (—) μεταξύ του σχεδιαζόμενου κράτους του και την Δαλματία και Κάτω Ονυγγαρία, την οποία δεν αναγράφει στο Υπόμνημα της «Χάρτας της Ελλάδος». Η άλλη διακεκομένη γραμμή (----) είναι για τις Επαρχίες. Γι' αυτό εξάλλου ο Ρήγας γράφει ότι η «Νέα Πολιτική Διοίκησις» είναι για τους κατοίκους της «Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας», επαρχίες οι οποίες περιέχονται εντός της γραμμής των συνόρων, που έχει βάλει στην «Χάρτα» του.

πόδια του κοιμισμένου λιονταριού και γι' αυτό ίσως, όπως και ο Γ. Λάϊος, επεξηγεί πως το κοιμισμένο λιοντάρι είναι «σύμβολον της σουλτανικής καταδυναστεύσεως».

Προσθέτουμε ότι και άλλοι συγγραφείς (Πολυχρόνης Ενεπεκίδης³⁰, Νικ. Πανταζόπουλος³¹, Πασχ. Κιτρομηλίδης³², Βίκτωρ Μελάς³³, Λουκία Δρούλια³⁴, Γεώργιος Τόλιας³⁵), σε δημοσιεύματά τους, οι οποίοι έχουν γράψει σχετικά μέχρι την για πρώτη φορά αυθεντική επανέκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος» το 1998, δεν μνημονεύουν την παρουσία του “ροπάλου του Ηρακλέους” στην παράσταση του κοιμισμένου

-
30. Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας. Έρευναι εις τα αρχεία της Αυστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας, και Ελλάδος*, Αθήνα 1965, σελ. 29, 31.
31. Νικ. Πανταζόπουλος, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, εκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, β' έκδ., Αθήνα 1998. Προσθέτουμε με την ευκαιρία ότι κατά την ενημέρωση του το 1998 για την παρουσία του ροπάλου στα πόδια του κοιμισμένου λιονταριού εντυπωσιάσθηκε από την διαπίστωση της παρουσίας του ροπάλου και από την εξήγηση που δώσαμε.
32. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1998, σελ. 47-53.
33. Βίκτωρ Μελάς, *Η Χάρτα του Ρήγα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1997, σελ. 15-18.
34. Λουκία Δρούλια, «Η πολυσημία των συμβόλων και το “ροπάλον του Ηρακλέους” του Ρήγα», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 21 (1997), σελ. 129-142.
35. Γεώργιος Τόλιας, «Οι Χάρτες του Ρήγα. Τα Βαλκάνια, η “ευρύχωρη Ελλάδα” των Φαναριωτών», *Επτά Ημέρες*, εφημ. *Η Καθημερινή*, 22 Μαρτίου 1998, σελ. 20-23.

Ο πύλος του σήγχρονου κάρτη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας του Rizzi Zannoni, Παρίσι 1774, τον οποίο ο Ρήγας Χεοφωνοπούλης, δύως έχοντες παρουσιάσει το 1998, για το άνωθεν του Αἵμου χώρο της «Χάρτας της Ελλάδος». Υπάρχει οικοδότηρα στα γεωγραφικά σχέδια και στην αντιστοιχία των τοπωνυμίων.

λιονταριού του 1ου φύλλου. Και στο ερώτημα αν «αντιπρόσωπεύει το ρόπαλο του Ρήγα μόνο την αρχαία ελληνική δύναμη σε αντιπαράθεση με την περσική ή φορτίζεται και με άλλους συμβολισμούς»³⁶ διαπιστώνεται με τις έρευνες μας, που τώρα παρουσιάζουμε, ότι πράγματι φορτίζεται και με άλλους συμβολισμούς, στην παράσταση του λιονταριού και στους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας.

Τι συμβολίζει το λιοντάρι στην παράσταση του Ρήγα

Μετά τον εντοπισμό για πρώτη φορά του “ροπάλου του Ηρακλέους” στην παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως» κατά την αυθεντική επανέκδοση της «Χάρτας» και τη σύνταξη του ευρετηρίου των ονομάτων της, υποστηρίζαμε³⁷ ότι το κοιμισμένο λιοντάρι συμβολίζει τους σκλαβωμένους λαούς των Βαλκανίων, οι οποίοι όταν θα ενθαρρυνθούν και ενθουσιαστούν από τον «Θούριο» και την επανάστασή του Ρήγα θα αρπάξουν το ρόπαλο-τα όπλα και θα γκρεμίσουν την εξουσία του Σουλτάνου, τα σύμβολα του οποίου επικάθονται την ράχη

36. Λουκία Δρούλια, «Η πολυσημία των συμβόλων ..., ὥ. π., σελ. 131.

37. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *H Χάρτα του Ρήγα Βελεστίνλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, β' έκδ. 2003, και ανάτυπο, σελ. 39-40.

BOULGARIE (Zannoni)	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ (Ρήγα, φύλλο 12)
Varna	Βάρνα, Όδησσος
Sogamlik	Σογιανάλικ
Valchika	Βαλτελούκα
Provat	Προβέτου
Devina	Δέβινα
Devina Gh.	Δεβίνας Λίμνη
Coselli	Κόζλη
Kostritsa	Κοστρίτσα
Balzhik	Μπαλτζίκικ. Βυζάντη
Kavarna	Καβάρνα
Kelograd-Burum	Κελογράδη μπουρούν. Τετρισιώς Άκρας
Gulezli	Λαζαλέστρα Καλλανδρα
Kollat	Κολλάτ
Iegni Pangolin	Γενί Πάνγγολα
Bizia	Βίτζια
Ickilmik Palanka	Ίκιλμις Παλάγγα
Karagash	Καραγάστ
Kiupreiller	Κιουπριουλάλέρ
Ghersala	Γγέρσολα
Haz-Oglum Bazarlik	Χατζιόγλου Παζαρτζίκ
Dianizi Bejban	Διανιτζή Μπεγιαμπάν
Buiuk Cosligza	Μπουγιούκ Κοζλουτζέ
Taslitepe	Τασλή Τεχέ
Kutshuk Cosligza	Κιουτζιούκ Κοζλουτζέ
Marcenopoli	Μαρκενόπολις, Μαρτζενόπολι
Dapne sui, Varna sui	Δάφνη. Ττίζια. Βάρνα συνοικιού ποτ.
Tshenge	Τζένγγη
Shiumla	Σιούμλα
Bulangi	Μπουλαντζέ
Kanergza	Κανηρτζέ
Iegni Bazar	Γενί Παζαρ
Beghirti	Μπεγιρτί
Felsir	Φέλικρ
Bagsbelik	Μπογγτζέλικ
Trajanak	Τραγιανάκ
Hrasgrad	Ραζ Γραδ
Pestenglu	Πέστενγγλι
Dristra sui	Δρίστρα ποτ.
Ak Lom sui	Άκ Λόμ ποτ.
Hermanlik	Όρμαντζή
Silistria	Σιλλήστρα. Δουρόστερον
Veterna	Βέτερνα
Tatarey	Ταταρέη
Garban	Γγαρβάν

Η αντιστοιχία των τοπωνυμίων μεταξύ του χάρτη του Zannoni και της «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα στην περιοχή της Βούλγαρίας.

του κοιμισμένου λιονταριού και θα δημιουργήσουν την δημοκρατική του πολιτεία στο χώρο της «Χάρτας» του.

Αυτή η ερμηνευτική στην πρόσφατη “άδικη κρίση” για τον Ρήγα Βελεστινλή επικρίνεται ως λαθεμένη. Χαρακτηριστικά σημειώνεται ότι «η ενθουσιώδης αυτή ανάλυση δεν ευσταθεί. Ο λέων είναι ένα σύνηθες έμβλημα των σουλτάνων, ενώ το ρόπαλο του Ηρακλή στα πόδια του μπορεί να υποδηλώνει, όπως ήδη είπαμε, την ύπαρξη δυνάμεων του ελληνισμού στη Βασιλεύοντα (τη Μητέρα Ευκλησία, τους Φαναριώτες, τους εμπόρους, κ.ο.κ.) αν δεν είναι απλώς μια εικονογραφική, «κρυπτογραφημένη» υπογραφή του ίδιου του Ρήγα»³⁸. Προστίθεται ακόμη ότι «την ερμηνεία ότι ο λέων συμβολίζει τον Σουλτάνο υιοθετεί και ο Λάιος «Οι Χάρτες του Ρήγα», όπ. π., σελ. 234».

Θα θέλαμε να παρατηρήσουμε πρώτα πως μια τέτοια καταφατική απάντηση δίνει την εντύπωση ότι πριν από την δημοσίευσή της θα είχε προηγηθεί μια σχετική έρευνα των κειμένων του Ρήγα. Άλλα τούτο, όπως διαπιστώνεται από τα παρακάτω κείμενά μας, δεν έγινε. Δεν διερευνήθηκαν τα ίδια τα κείμενα του Ρήγα, στοιχείο που δηλώνει μια προχειρότητα στη διερεύνηση και διατύπωση συμπερασμάτων. Ο Λάιος, όπως και ο Απ. Δασκαλάκης, που αναφέρθηκε πιο πάνω (ο Λ. Βρα-

38. Γεώργιος Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα* (1796-1797), εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2009. Συνοδευτικό κείμενο στην έκδοση του αντιτύπου της «Χάρτα στης Ελλάδος» των Γενικών Αρχείων του Κράτους, σελ. 32.

Ο Ρήγας τραγουδώντας τον «Θούριο» έργο του Θεόφιλου Χατζημιχάλη, αναπαράγοντας τη θεματική σύνθεση του P. Von Hess, σε τοιχογραφία στην οικία Κοντού (Μουσείου Θεόφιλου) στην Ανακασιά Πηλίου.

νούσης απέφυγε να εκφράσει τέτοια ερμηνεία για το λιοντάρι), φαίνεται ότι πρόχειρα απέδωσε τον συμβολισμό του λιονταριού στον Σουλτάνο, διότι δεν είχε παρατηρήσει την παρουσία του ροπάλου στα πόδια του κοιμισμένου λιονταριού.

Εάν το είχε επισημάνει θα ήταν δύσκολο να δώσει την ερμηνεία που έδωσε, πως το κοιμισμένο λιοντάρι συμβολίζει τον Σουλτάνο. Επί πλέον και το πιθανότερο δεν θα είχε μελετήσει τον «Θούριο» και τον «Ύμνο Πατριωτικό» του Ρήγα. Όμως πριν διατυπωθεί η “νέα άδικη κρίση” για τον Ρήγα και η αρνητική θέση στο συμπέρασμά μας, θα έπρεπε να μελετηθούν τα Επαναστατικά κείμενα του Ρήγα και εκεί θα βρίσκονταν ο συμβολισμός του κοιμισμένου λιονταριού. Ποιούς ο Ρήγας συμβολίζει με το κοιμισμένο λιοντάρι και πως ο Σουλτάνος παρομοιάζεται όχι με το λιοντάρι αλλά με τον λύκο.

Συγκεκριμένα από τους πρώτους στίχους του «Θουρίου» του ο Ρήγας δίνει την επεξήγηση πως τα παλληκάρια των σκλαβωμένων είναι σαν τα λιοντάρια. Μάλιστα ο Ρήγας δεν γράφει στο δεύτερο πρόσωπο πληθυντικού «να ζήτε», αλλά βάζει πληθυντικό πρώτου προσώπου «να ζούμεν» περιλαμβάνοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο και τον εαυτόν του καθώς και όλους τους σκλαβωμένους του Βαλκανικού χώρου:

«Ως πότε παλληκάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά», (στιχ. 1-2).

Επίσης σε άλλους στίχους του «Θουρίου» αποκαλεί λιοντάρια τους Σουλιώτες και τους Μανιάτες και μάλιστα ο Ρή-

CHANTS POPULAIRES

DE LA

GRÈCE MODERNE,

RECUÉILLIS ET PUBLIÉS,

AVEC UNE TRADUCTION FRANÇAISE, DES ÉLÉGANTEMENTS
ET DES NOTES,

PAR C. FAURIEJ.

TOME II.

CHANTS HISTORIQUES, ROMANTIQUES ET DOMESTIQUES.

A PARIS,

Cass.

FIRMIN DIDOT PÈRE ET FILS, LIBRAIRES, AVENUE RACINE, n° 14;	— DONDEY-DUPRÉ PÈRE ET FILS, RUE DU MICHELLEU, n° 67.
--	---

1825.

Η σελίδα τίτλου των βιβλίου του C. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Παρίσι 1824-1825, στο οποίο συμπεριέλαβε και τον «Θούριο» στα δημοτικά τραγούδια, ενώ είναι σύνθεση του Ρήγα. Και τόντο διότι ο «Θούριος» είχε πλατιά διαδοθεί και τραγουδιώταν από τους σκλαβωμένους, ενισχυόμενοι κατ' αυτόν τον τρόπο στην απόφασή τους για αγώνα κατά του Δυνάστου. Η σύνθεση του «Θούριου» δείχνει πόσο μεθοδευμένα και με επιτελικό σχεδιασμό προετοίμαζε ο Ρήγας το επαναστατικό του σχέδιο.

γας διερωτάται γιατί «στες σπηλιές κοιμάστε», όπως στην παράσταση με το κοιμισμένο λιοντάρι:

«Σουλιώτες και Μανιάτες, λιοντάρια ξακουστά
ως πότε στες σπηλιές σας κοιμάστε σφαλιστά;»,
(στιχ. 63-64).

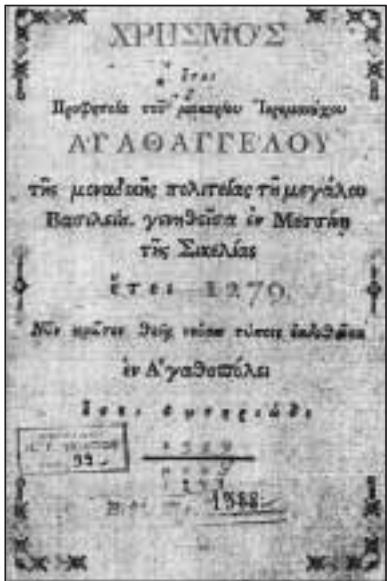
Παρόμοια και στον «΄Υμνο Πατριωτικό» ο Ρήγας δίνει τη σχετική ερμηνεία για το συμβολισμό του λιονταριού, που είναι τα σκλαβωμένα παλληκάρια:

«Ολα τα έθνη το θωρούν,
και πάλ’ ενθύς το απορούν
πως τέτοια παλληκάρια
που ‘ναι σαν τα λιοντάρια
να ζουν στην τυραννίαν», (στροφή 5).

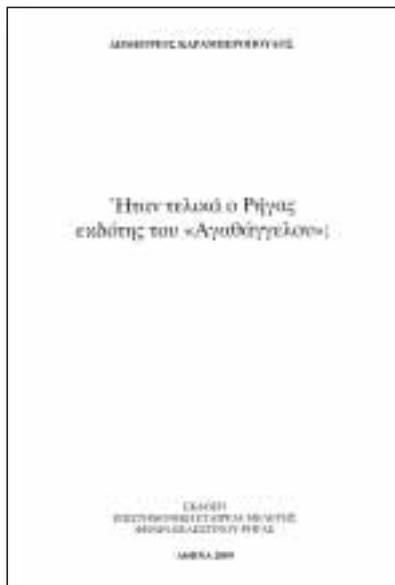
Επίσης ο Ρήγας και σε άλλη στροφή του «΄Υμνου Πατριωτικού» θεωρεί τα παλληκάρια πως είναι σαν τα λιοντάρια:

«Αυτούς που βλέπετ’ αντικρύ,
είναι Κονιάρηδες χοντροί.
Κ’ εσείς, μπρε παλληκάρια,
Είστε σαν τα λιοντάρια», (στροφή 15).

Αν θα είχαν προσεχθεί τα κείμενα του Ρήγα τότε θα εντοπίζονταν οι χαρακτηρισμοί του για τον Σουλτάνο. Τον Σουλτάνο και τους πασάδες του ο Ρήγας τους αποκαλεί «λύκους». Αυτός είναι ο χαρακτηρισμός για τον Σουλτάνο και όχι το λιοντάρι. Στον «Θούριο» του ιδιαίτερα ο Ρήγας παρα-

Η σελίδα τίτλου του εντύπου με τις προφητείες του «Αγαθάγγελου», που εκδόθηκε στη Βιέννη και απεκμηρύπαντην αποδίδουν στον Ρήγα, όπως και ο συντάκτης της «νέας άδικης κρίσης».

Ο τίτλος της μελέτης μας «Ηταν τελικά ο Ρήγας εκδότης του «Αγαθάγγελου»;», Αθήνα 2009. Με την αναλυτική παράθεση των τεκμηρίων διαπιστώνεται ότι ο Ρήγας δεν εξέδωσε τους χρησμούς του «Αγαθάγγελου».

τηρεί πως θα «ψυφίσει ο λύκος», δηλ. ο Σουλτάνος, αν δεν του στέλνουν από την Αίγυπτο το χαράτζι, δείχνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και την πολιτικοοικονομική του γνώση:

«χαράτζι της Αιγύπτου στην Πόλ' ας μη φανή,
για να ψοφήσ' ο λύκος, οπού σας τυραννεί»,

(στίχ. 103-104).

Παρόμιο χαρακτηρισμό παρατηρούμε και στους επόμενους στίχους του «Θουρίου»:

«Να σφάξωμεν τους λύκους, που τον ξυγόν βαστούν και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν»,

(*otlχ.* 121-122).

Στο ανωτέρω δίστιχο του «Θουριόν», ο Ρήγας δίνει συνοπτικά την πολεμική τακτική του, η οποία στηρίζεται στην δύναμη των σκλαβωμένων και όχι στη βοήθεια των ξένων δυνάμεων και στους «αγαθαγγελικούς χρησμούς»³⁹, οι οποίοι

39. Παρά την τεκμηριωμένη μελέτη μας «*Ήταν τελικά ο Ρήγας εκδότης του “Αγαθάγγελού”;*», έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009, με την οποία αποδεικνύεται ότι ο Ρήγας δεν ήταν εκδότης του “Αγαθάγγελου” της Βιέννης, επαναλαμβάνονται οι απόψεις που είχαν διατυπωθεί χρόνια τώρα: χωρίς σχετική συστηματική διερεύνηση, όπως και στο Εισαγωγικό κείμενο του Γ. Τόλια, (*Αποχαιρετισμός στο Γένος....ό. π., σελ. 20*) γεγονός που δείχνει ότι δεν έχει διερευνήσει το θέμα, απλά και μόνο μεταφέρονται ατεκμηρίωτες απόψεις, στοιχείο κι αυτό κοντά στα άλλα της προχειρότητας στη συγγραφή του κειμένου της “νέας άδικης κοίσσης” για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή.

Η «Νέα Χάρτα της Βλαχίας», που εξέδωσε ο Ρήγας παραλλήλα με την έκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος» διαμορφώνεται σε Τοποχρήσ και με ιδιαίτερη διαγράμμιση στα σηνούα με την Τσαντζιβανία. Αποτελεί πολιτικό χάρτη των χράτων, της «Νέας Πολιτικής Δούκοντς», που ο Ρήγας σχεδίαζε να δημιουργήσει.

γίνονται αποδεκτοί ανεξέταστα, χωρίς σχετική έρευνα και τεκμηρίωση. Πρέπει να εξουδετερωθούν, υποστηρίζει ο Ρήγας, οι λύκοι που κρατούν το ζυγό της τυραννίας, δηλαδή ο Σουλτάνος και οι κατά τόπους εκπρόσωποί του, οι οποίοι τυραννούν όλο τον λαό, και τους Χριστιανούς και τους Τούρκους ακόμη.

Σημαντική πολιτικοκοινωνική θεώρηση του προβλήματος της εξουσίας, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να αλλάξει και στη θέση της να τεθεί η «Νέα Πολιτική Διοίκησις», ο δημοκρατικός τρόπος διοίκησης, που θα σέβεται τα δικαιώματα του κάθε πολίτη του οραματιζόμενου κράτους, ανεξάρτητα από φυλή, γλώσσα και θρησκεία.

Μετά την παραδίθεση των απόψεων του ίδιου του Ρήγα για τον συμβολισμό του λιονταριού για τους σκλαβωμένους και του λύκου για τον Σουλτάνο θα πρέπει η «ενθουσιώδης ανάλυσή» μας να γίνει τελικά αποδεκτή. Το χαρτογραφικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή ήταν ενισχυτικό του επαναστατικού του έργου, για να διοικηθεί το κράτος. Οι χάρτες του ήταν τελικά πολιτικοί χάρτες του οραματιζόμενου κράτους και όχι απλά μια βιοποριστική «προς κερδοφορίαν» χαρτογραφική εκδοτική δραστηριότητα, όπως παρουσιάζεται στη «νέα άδικη κρίση» για τον Ρήγα⁴⁰.

40. Γεώργιος Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό. π., σελ. 26.

Η «Γενική Χάρτα της Μολδοβίας», που εξέδωσε ο Ρήγας την ίδια περίοδο με την έκδοση της «Χάρτας της Ελλάδος», διαιρεμένη σε Τοπαρχίες και με ιδιαίτερη διαχρόνιων στα σύνορα με την Τοσανοβάνια και την Ρωσική Πολωνία.

Β'. «Νέα Χάρτα της Βλαχίας» και «Γενική Χάρτα της Μολδοβίας»

Ο Ρήγας την ίδια χρονιά που εξέδιδε την «Χάρτα της Ελλάδος» το 1797 εξέδωσε και τους δύο μικρούς χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας. Μάλιστα είχε σκοπό να εκδώσει και παρόμοιους λεπτομερείς χάρτες για τη Βουλγαρία και των «Ιλλυρικών χωρών» σύμφωνα με την πληροφορία του Engel⁴¹. Επί πλέον επισημαίνουμε ότι ο Ρήγας στις αποσκευές του⁴² κατά τη σύλληψη είχε και ένα χάρτη της Σερβίας, Βοσνίας, που μάλλον θα τον ήθελε για την μελλοντική έκδοση λεπτομερών χαρτών και αυτών των περιοχών. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ρήγας θα είχε λεπτομερείς πολιτικούς χάρτες διαιρεμένους σε τοπαρχίες και επαρχίες για όλο το δημοκρατικό κράτος, που οραματίζονταν να δημιουργήσει. Πρόσθεσή

-
41. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Johann Christian von Engel, *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenlande*. – τόμ. I: *Geschichte des alten Panoniens und der Bulgarey*, Halle 1797, σελ. 473-474, ο Ρήγας ετοίμαζε λεπτομερείς χάρτες και για τις υπόλοιπες περιοχές, της Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας. Την μαρτυρία μνημονεύει ο Γ. Λάϊος, «Οι χάρτες του Ρήγα. Έρευνα επί νέων πηγών», *Δελτίο Ιστορικής Εθνολογικής Εταιρείας*, τόμ. 14, (1960), σελ. 231-312, Παράρτημα ΙΙ, σελ. 296-298.
 42. Κων. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος) από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997, αρ. εγγράφου 52, σελ. 145.

Η παράσταση στον χάρτη της Βλαχίας με τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Υψηλάντη. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θυρεοί των ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας, οι οποίοι όμως είναι λοξά τοποθετημένοι σα παραπεταμένοι και κάτωθεν αυτών οριζόντια το “ορόπαλο των Ηρακλέουντς”, το οποίο για πρώτη φορά έχει επισημανθεί το 2005 κατά την επανέκδοση του χάρτη της Βλαχίας.

του ήταν να γίνουν εκλογές μετά την επανάσταση, όπως ακριβώς γράφει στο Σύνταγμά του, άρθρο 20.

Μέχρι τώρα από τους συγγραφείς που είχαν ασχοληθεί με τους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας δεν είχε γίνει σχετική μνεία της παρουσίας του “ροπάλου του Ηρακλέους” στις παραστάσεις τους. Συγκεκριμένα ο Λέανδρος Βρανούσης⁴³ στον δεύτερο τόμο των Απάντων του Ρήγα έχει τους χάρτες και τις παραστάσεις των Ηγεμόνων χωρίς κάποια παρατήρηση για το ρόπαλο και τους θυρεούς τους λοξά σα πεσμένους, που έθεσε ο Ρήγας. Δεν έχει γίνει κάποια σχετική παρατήρηση ή σχολιασμό για όλα αυτά. Προσθέτουμε ακόμη ότι στη σημαντική τελευταία του μελέτη⁴⁴ όπου διεξοδικά κάνει αναφορά στο ρόπαλο της παραστασης της πάλης του Ηρακλή και της Αμαζόνας, ουδεμία μνεία κάνει για το ρόπαλο στις παραστάσεις των Ηγεμόνων των χαρτών της Βλαχίας και Μολδαβίας.

Ο Κων. Άμαντος⁴⁵, ο οποίος στη Βιβλιοθήκη της Χίου είχε

-
43. Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασσικών, *Ρήγας Βελεστινλής-Φεραίος*, Συναγωγή κειμένων-Φιλολογική επεξεργασία και παρουσίαση Λ. Βρανούση, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, τόμ. δεύτερος, Αθήνα 1968, σελ. 644-664.
 44. Λέανδρος Βρανούσης, «Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της “Ελληνικής Δημοκρατίας” του Ρήγα», ανάτυπο από τον 8ο τόμο του *Δελτίου Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρίας Ελλάδος*, Αθήνα 1992, σελ. 347-388.
 45. Κων. Άμαντος, «Ρήγας Βελεστινλής. Νέα βιβλία περί αυτού», *Ελληνικά*, τόμ. 5, (1932), σελ. 39-60 και ιδιαίτερα για τον χάρτη της Βλαχίας στις σελ. 52-54.

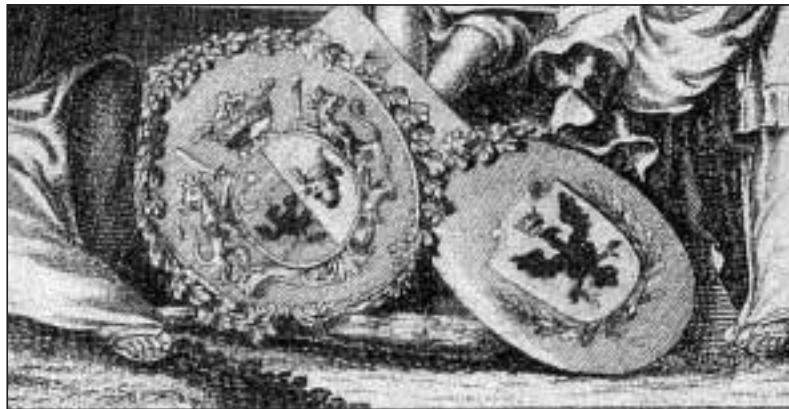
Η παράσταση στον χάρτη της Μολδαβίας με τον τηγεμόνα Αλέξανδρο Καλλιμάχη και το θυρεό της τηγεμονίας της Μολδαβίας, ο οποίος όμως είναι λοξά τοποθετημένος και μάλιστα μισοσκεπασμένος από βιβλίο. Κάτωθεν του θυρεού ο Ρήγας έθεσε οριζόντια το “φύτευμα της Ηρακλέους”, το οποίο για πρώτη φορά έχει επισημανθεί το 2005 κατά την επανέκδοση του χάρτη της Μολδαβίας.

εντοπίσει το πρωτότυπο αντίτυπο της «Νέας Χάρτας της Βλαχίας» και στο σχετικό άρθρο του το παρέθεσε σε σμίκρυνση καθώς και την εικόνα του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Υψηλάντη, δεν επεσήμανε την παρουσία του ροπάλου, ούτε καταχώρισε κάποια παρατήρηση για τους λοξά τοποθετημένους θυρεούς της Ηγεμονίας της Βλαχίας.

Ο Γεώργιος Λάϊος⁴⁶ στη μελέτη του για τους χάρτες του Ρήγα παρουσίασε τα πρότυπα των χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας, που ο Ρήγας χρησιμοποίησε για την έκδοση των χαρτών αυτών. Όμως δεν μνημονεύει το ρόπαλο κάτω από τους θυρεούς των Ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας, ούτε κάνει κάποιο σχολιασμό για την λοξή θέση τους. Χαρακτηριστικά ο Λάϊος γράφει για τη «Νέα Χάρτα της Βλαχίας»: «Η προσθήκη της εικόνος του τότε Οσποδάρου της Βλαχίας Αλεξ. Υψηλάντη, προς τον οποίον αφιερώθη ο εν λόγω χάρτης και η χαρτογράφησι ενός μέρους της βιορείως κειμένης Τρανσυλβανίας, αποδεικνύουν ότι ο Ρήγας ειργάσθη και εδώ με πρωτοβουλία και εχρησιμοποίησε και άλλα βοηθήματα, εκτός του χάρτη του Ruhedorf».

Επίσης ο Λάϊος για τη «Γενική Χάρτα της Μολδοβίας» σημειώνει απλά, «Για το χάρτη της Μολδαβίας, τον οποίον ο Ρήγας αφιέρωσε στον τότε Οσποδάρο της χώρας Αλεξ. Καλλιμάχη...». Διαπιστώνεται ότι ο Γ. Λάϊος δεν είχε παρατηρήσει την

46. Γεώργιος Λάϊος, *Οι χάρτες του Ρήγα. Ερευνα επί νέων πηγών*, Ανάτυπο από το Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τόμ. 14 (1960), σελ. 231-312, Αθήνα 1960, εδώ στις σελ. 287 και 289.

Λεπτομέρειες από τις παραστάσεις των χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα με τους λοξά σα παραπεταμένους θυρεούς των Ηγεμονιών αυτών και το “ρόπαλο του Ηρακλέους” οριζόντια τοποθετημένο κάτωθεν των θυρεών. Συμβολική παράσταση, όπως εξηγούμε στο κείμενό μας, που έχει να κάνει με το επαναστατικό του σχέδιο.

παρουσία του “ροπάλου του Ηρακλέους” κάτω από τους θυρεούς των Ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας, ούτε τη λοξή φορά αυτών των θυρεών, που φαίνονται σα παραπεταμένοι.

Παρόμοια και η Άννα Αβραμέα⁴⁷ στις δύο εργασίες της για τον χάρτη της Βλαχίας του Ρήγα δεν κάνει κάποια παρατήρηση για τους θυρεούς ούτε για το ρόπαλο. Ο Π. Κιτρομηλίδης⁴⁸ απλά και μόνο καταχωρίζει σε μία σελίδα τον χάρτη της Βλαχίας από το αντίτυπο της Βιβλιοθήκης της Χίου χωρίς κάποιο σχολιασμό για το ρόπαλο και τους θυρεούς, όπως παρόμοια και στο βιβλίο του «*Ρήγας Βελεστινλής. Ο οραματιστής της “Ελληνικής Δημοκρατίας”*»⁴⁹.

Κατά την για πρώτη φορά επανέκδοση⁵⁰ των χαρτών αυ-

-
47. Άννα Αβραμέα, «Η “Νέα Χάρτα της Βλαχίας” του Ρήγα και η αυτόγραφος επεξεργασία της», *Πρακτικά Ακαδημία Αθηνών*, τόμ. 53 (1978), σελ. 397-407, και «Τα τοπωνύμια της Βλαχίας στον χειρόγραφο χάρτη του Ρήγα», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 17, (1981), σελ. 99-119.
 48. Πασχ. Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1998, σελ. 86.
 49. Βλ. Πασχ. Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής. Ο οραματιστής της “Ελληνικής Δημοκρατίας”*, εφημερίδα *Τα Νέα*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, «Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας», Αθήνα 2009. Πρβλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Παραλείψεις και επισημάνσεις στο έργο του Πασχάλη Κιτρομηλίδη*, *Ρήγας Βελεστινλής. Ο οραματιστής της “Ελληνικής Δημοκρατίας”*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φεών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009, σελ. 21.
 50. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή*, *Βιέννη 1797. Νέα στοιχεία-Ενρετήριο-Αυθεντική επανέκδοση*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

ΚΩΔΙΞ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ
ΤΟΤ
ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΤ
ΤΗΣ
ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΕΝ ΤΑΣΙΩ.

Α.ΠΙε.

Ἐν τῷ περιηγηθέντι Ἐλληνικῷ Τυπογραφεῖο·
Ἐγόν τε Τέρρος Μολδαβίου τῶν τριών Τερασμάτων.

Το σύμβολο της ηγεμονίας της Μολδαβίας, όπως άλλωστε αριμόζει σε σύμβολο, σε ορθία θέση στο βιβλίο «Κώδιξ Πολιτικός», Ιάσιο 1816. Η διαφορά είναι εμφανής με τους λοξά τοποθετημένους θυρεούς από τον Ρήγα στους χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας και μάλιστα μισοσκεπασμένο εκείνον της Μολδαβίας. Δεν θα ήταν δυνατόν οι Ηγεμόνες της Βλαχίας και Μολδαβίας να ήθελαν τα σύμβολα των ηγεμονίων τους να είναι λοξά γερμένα και μισοσκεπασμένα.

τών με την προσθήκη ευρετηρίων και σχετικό σχολιασμό, είχαμε επισημάνει στις παραστάσεις των Ηγεμόνων το “ρόπαλο του Ήρακλέους”. Επεξηγήσαμε την σημασία του ροπάλου στους χάρτες αυτούς τονίζοντας ότι «ο Ρήγας θέλει να δώσει ένα μήνυμα, όπως και στην περίπτωση του κοιμισμένου λιονταριού της “Χάρτας της Ελλάδος”, ότι με την επανάστασή του οι σκλαβωμένοι θα αδράξουν το ρόπαλο - τα άρματα - θα διώξουν τον τύραννο Σουλτάνο και θα ανορθώσουν τα σύμβολα των επαρχιών της Βλαχίας και Μολδαβίας στο νέο δημοκρατικό κράτος»⁵¹. Επί πλέον αποδειξαμε ότι το κείμενο στο ανοιχτό βιβλίο, που ο Ρήγας έχει βάλει στην παράσταση του Ηγεμόνα της Μολδαβίας, το έχει πάρει από την Γαλλική Εγκυλοπαιδεία των Diderot και D'Alembert. Η έρευνα μας αυτή έδειξε ότι ο Ρήγας χρησιμοποίησε την Γαλλική Εγκυλοπαιδεία, εκτός από εκείνη του 1790, όπως έχουμε δείξει, για το «Φυσικής απάνθισμα» και κατά την σημαντική εκδοτική χρονιά του 1797 για τον χάρτη της Μολδαβίας⁵².

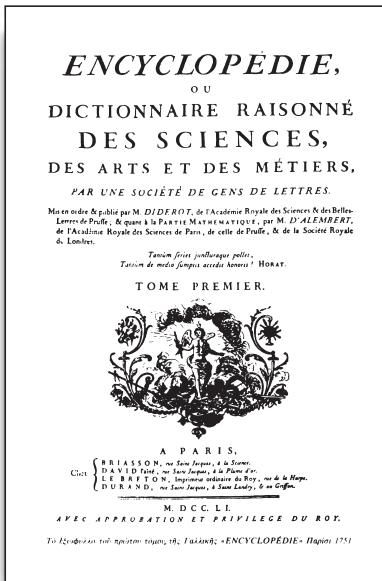
Επίσης ερμηνεύσαμε την αναφορά στα έγγραφα σύλληψης και ανάκρισης του Ρήγα, όπου σημειώνεται ότι ο Ρήγας τύπωσε τους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας κατά πα-

51. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας...*, ό. π., σελ. 34.

52. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Ρήγας και Γαλλική Encyclopédie. Μια ακόμη χρησιμοποίησή της στα 1797», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 25, (2005), σελ. 418-420, και «Η Γαλλική Encyclopédie ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα “Φυσικής Απάνθισμα”», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 21, (1997), σελ. 95-128.

Λεπτομέρεια από τη παράσταση του χάρτη της Μολδαβίας με το κείμενο στο ανοιχτό βιβλίο. Αποδείχτηκε ότι ο Ρήγας το κείμενο αντό το έλαβε από την Γαλλική *Encyclopédie των Diderot και D'Alembert*.

Ο τίτλος της Γαλλικής *Encyclopédie*, την οποία ο Ρήγας για δεύτερη φορά το 1797 χρησιμοποίησε εκτός από εκείνη του 1790 για το «Φυσικής απάνθισμα», που έχουμε παρουσιάσει.

ραγγελία των Ηγεμόνων, «Ο Ρήγας καταθέτει μεν προς τούτους, ότι σχεδίασε και χάρτας της Μολδαβίας και Βλαχίας, υποστηριχθείς προς τούτο δια χρημάτων υπό των ηγεμόνων των χωρών εκείνων Υψηλάντη και Καλλιμάχη, ους και εχάραξε μεν παρά τω Μύλλερ, εξετύπωσε δε παρά τω Νιτζ»⁵³.

Σχετικά είχαμε υποστηρίξει κατά την επανέκδοση των χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας ότι «ο Ρήγας θα ήθελε μάλλον να συγκαλύψει τους πραγματικούς του σκοπούς γι' αυτό και υποστήριξε ότι η έκδοση των χαρτών αυτών ήταν προς “κερδοσκοπίαν”»⁵⁴. Εάν πράγματι οι Ηγεμόνες είχαν παραγγείλει στον Ρήγα την έκδοση των χαρτών αυτών και είχαν κάποια σχέση με την επαναστατική του κίνηση, νομίζουμε ότι θα δημιουργούνταν προβλήματα στους Ηγεμόνες από την Οθωμανική εξουσία μετά την σύλληψη του Ρήγα κατά τον Δεκέμβριο του 1797 και την αποκάλυψη του επαναστατικού του σχεδίου. Από όσο όμως γνωρίζουμε δεν έχει αναφερθεί κάποια ενόχληση στους δύο αυτούς ηγεμόνες. Επιπροσθέτως κάτω από τις προσωπογραφίες των ηγεμόνων ο Ρήγας έθεσε τους θυρεούς, τα σύμβολα των Ηγεμονιών τους, πλαγιασμένους και όχι σε όρθια θέση, όπως θα άρμοζε σε σύμβολα. Αν

53. Αιμ. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων*, Αθήνα 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος), έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1996, β' επανέκδ. 2000, σελ. 63.

54. Αιμ. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή..., σ. π., σελ. 63.*

Η σελίδα τίτλου της εργασίας του Γεωργίου Λαΐου, Αθήνα 1960, στην οποία διευκρινίστηκαν αρκετά σημεία του χαρτογραφικού έργου του Ρήγα. Όμως το ερώτημά του πως δεν είχε βρεθεί ένα πρότυπο το οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε για την «Χάρτα της Ελλάδος» παρέμεινε σχεδόν τέσσερις δεκαετίες αναπάντητο μέχρι το 1998 που παρουσιάσαμε τους δύο πρότυπους χάρτες, τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Guill. Delisle και τον Rizzi Zannoni. Ακόμη επισημάναμε το «όπαλο του Ηρακλέους» στους χάρτες Βλαχίας, Μολδαβίας και στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως», στην οποία επί πλέον συμπληρώσαμε τα αρχαία ονόματα του Βοσπόρου, τα οποία δεν είχαν επισημανθεί από τον Λάϊο. Επισημάναμε επίσης την ιδιαίτερη διακεκομένη παχιά διαγράμμιση των συνόρων της «Χάρτας της Ελλάδος» με την Δαλματία και Κάτω Ουγγραρία, που είναι τα σύνορα του σχεδιαζόμενου κράτους του Ρήγα.

ο Ηγεμόνας είχε παραγγείλει τους χάρτες, νομίζουμε ότι δεν θα ήθελε τα σύμβολα της ηγεμονίας του να είναι πλαγιασμένα σαν παραπεταμένα. Και επί πλέον ο Ρήγας έθεσε το “ρόπαλο του Ήρακλέους” κάτω από τους θυρεούς, τα σύμβολα των ηγεμονιών, στοιχείο συμβολικό που έχει να κάνει με το επαναστατικό του σχέδιο».

Εάν αυτές οι παρατηρήσεις, οι καινούργιες έρευνες είχαν μελετηθεί θα υπήρχε μια συνολική εικόνα του όλου έργου του Ρήγα, και δεν θα επαναλαμβάνονταν ξεπερασμένες απόψεις⁵⁵. Αν θα είχαν προσεχθεί δεν θα υπήρχε προβληματισμός για την αλήθεια των καταθέσεων, διότι αυτές κατά την ανάκριση ήταν αποτέλεσμα σκοπιμότητας. Θα γίνονταν διερεύνηση των παραστάσεων των Ηγεμόνων και τότε θα έπρεπε να εξηγηθεί γιατί ο Ρήγας έθεσε λοξά σα παραπεταμένους τους θυρεούς και μάλιστα καλυμμένο εν μέρει τον θυρεό της Μολδαβίας. Θα έπρεπε τότε να υπήρχε προβληματισμός αν ο Ηγεμόνας, που υποτίθεται ότι είχε παραγγείλει τον χάρτη, θα ήθελε τα σύμβολά του να είναι λοξά σα παραπεταμένα, εν μέρει καλυμμένα και με το “ρόπαλο του Ήρακλέους” από κάτω. Αυτή η διερεύνηση δεν έγινε. Διαπιστώνεται κατ’ αυτόν τον τρόπο το χαμηλό επίπεδο γνώσης του χαρτογραφικού έργου

55. Γεώργιος Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2009. Συνοδευτικό κείμενο στην έκδοση του αντιτύπου της «Χάρτας της Ελλάδος» των Γενικών Αρχείων του Κράτους, σελ. 26

Πάνω η παράσταση των Ολυμπιακού αγωνίσματος της πάλης στο βιβλίο του *Bernard de Montfaucon*, *L'Antiquité expliquée et Représentée en figures*, Παρίσι 1719, τόμ. III, μέρος δεύτερο, σελ. 292, και κάτω στον τίτλο της «Χάρτας της Ελλάδος», όπου ο Ρήγας έχει και άλλες παραστάσεις με Ολυμπιακά αγωνίσματα. Η ομοιότης είναι χαρακτηριστική.

του Ρήγα, η οποία ανάγεται στην εποχή του 1960, με την θαυμάσια για τότε εργασία του Γεωργίου Λαΐου. Παραλείπονται όμως οι σύγχρονες έρευνες, που έχουν έρθει στο φως και έχουν αλλάξει την ερμηνεία των χαρτών και του όλου έργου συνολικά του επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή.

Τα πρότυπα του ροπάλου

Ζητούμενο της ιστορικής έρευνας για τον Ρήγα είναι να διαπιστωθεί ποιό ήταν το έναυσμα για να χρησιμοποιήσει ως σύμβολο της επαναστατικής του σκέψης καθώς και του οραματιζόμενου κράτους το “ρόπαλο του Ηρακλέους”. Επίσης αν χρησιμοποίησε πρότυπα για τις παραστάσεις με το ρόπαλο και εάν ναι ποιά είναι αυτά. Γεγονός όμως είναι πως κατά την τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνος στα σύμβολα της Γαλλικής Επανάστασης χρησιμοποιήθηκαν ο Ηρακλής και το ρόπαλό του⁵⁶. Ισως από εκεί να είναι η αρχική επίδραση. Ο Ρήγας εξάλλου τόσα άλλα στοιχεία έχει πάρει από τα γαλλικά, όπως για παράδειγμα μετέφρασε το «Σχολείον των ντελικάτων εραστών», «Φυσικής απάνθισμα», «Νέος Ανάχαρσις», «Νέα Πολιτική Διοίκησις».

Για τα πρότυπα που πιθανόν χρησιμοποίησε ο Ρήγας χα-

56. Λουκία Δρούλια, «Η πολυσημία των συμβόλων και το “ρόπαλον του Ηρακλέους” του Ρήγα», *O Ερανιστής*, τόμ. 21 (1997), σελ. 129-142, εδώ στη σελ. 133.

Στον τίτλο της «Χάρτας της Ελλάδος» με την θεά «Επιστήμη». Στο αριστερό της πόδι δίπλα ο Ρήγας έθεσε ένα ανοιχτό βιβλίο με την φράση «Πολλών ανθρώπων ίδεν άστεα και νόον έγνω», που είναι από τον Όμηρο, Οδύσσεια Α 3, ενώ στο δεξιό της πόδι δίπλα ένα ανοιχτό βιβλίο με γεωμετρικά σχήματα, που είχε ο χάρτης του Delisle. Ισως να ήθελε να δηλώσει ο Ρήγας μια πνευματική ισορροπία μεταξύ της θεωρητικής και πρακτικής παιδείας.

ρακτηριστικά ο Λ. Βρανούσης⁵⁷ παρατηρούσε ότι «οι παραπέρα έρευνες θα μας δείξουν κάποτε πού ακριβώς (σε ποια βιβλία ή γκραβούρες της εποχής βρήκε ο Ρήγας τα εικονογραφικά πρότυπα των αρχαιοελληνικών παραστάσεων που περιβάλλουν τον τίτλο της “Χάρτας” (σκηνές από τους Ολυμπιακούς Αγώνες, μία αναπαράσταση θυσίας στο βωμό του Ολυμπίου Διός, Αμαζονομαχία κ.ά)». Και συνεχίζει τονίζοντας ότι «δικό του εύρημα και δική του ήταν ασφαλώς, ο ροπαλοφόρος Ήρακλής που καταβάλλει την ασιάτισσα Αμαζόνα, η συμβολική εκείνη παράσταση, η τόσο εύγλωττη, που κυριαρχεί στον τίτλο της “Χάρτας”». Και ο Λ. Βρανούσης καταλήγει επισημαίνοντας ότι «όταν επισημάνουμε ποιά ακριβώς ήταν τα εικονογραφικά πρότυπα που είχε υπ’ όψη του ο Ρήγας, ίσως να βρούμε εκεί μέσα και κάτι σχετιζόμενο ειδικώτερα με το Ρόπαλον του Ήρακλέοντς».

Όμως δεν έχει επισημανθεί μέχρι σήμερα παρόμοια παράσταση όπως εκείνη της πάλης του Ήρακλή με την Αμαζόνα. Κατά την ταύτιση για πρώτη φορά του προτύπου χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gull. Deslile για τη «Χάρτα της Ελλάδος», παραθέσαμε τους τίτλους των δύο χαρτών, αλλά όπως διαπιστώνεται, ενώ το γενικό σχέδιο είναι παρόμοιο, όμως η παράσταση του Ήρακλή δεν υπάρχει στον πρότυπο χάρτη του Deslile. Από την έρευνα βρήκαμε μόνο για την παράσταση του ολυμπιακού αγωνίσματος της πάλης ένα πρό-

57. Λ. Βρανούσης, «Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα...», ό. π., σελ. 365-367.

Εξόγκωσις τῶν εὐ τῷ Χάρτῃ Σημείων.

■ Πόλις μηπέτο.

■ Πόλις ἡσαύτον τον πόλιν μη πετο.

■ Καζαν.

■ Πόλις Χωρίς τείχον.

■ Χωρίς.

○ Χωρίστ.

△ Στήρι.

◆ Εκαλινίδια.

+ Χριστιανοφίλοντα.

✗ Οδυσσειανοί δύναμι.

▲ Σταθεροποδιών.

■■ Παλαιόν ελληνομαρτ.

■ Ελληνικέν δύναμι.

■ Παρασκευή δύναμι.

→ Τριτογενεών.

---- Στρατηγοντας παραγόντα.

—— Στρατηγοντας παραγόντα.

—— Στρατηγοντας.

■■ Αλικαρ.

Το Υπόμνημα της «Χάρτας της Ελλάδος», στο οποίο ο Ρήγας εξηγεί τη σημασία των ροπάλων μόνο για την αρχαιότητα. Για προφανείς λόγους δεν εξηγεί, λόγω της Ανστριακής λογοκοισίας, τη σημασία των ροπάλων στο κοιμισμένο λιοντάρι, όπως επίσης και γενικότερα στους χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας. Επίσης ο Ρήγας μαζί με τις διακεκομένες γραμμές, που συμβολίζουν τα όρια των Τοπαρχιών και Επαρχιών δεν καταγράφει την ιδιαίτερη παχιά διακεκομένη διαγράμμιση (■■■■) για τα σύνορα των σχεδιαζόμενου κράτους του με τη Δαλματία και Κάτω Ονυγγαρία.

τυπο στο έργο του Bernard de Montfaucon⁵⁸.

Επί πλέον τονίσαμε ότι ο Ρήγας πρόσθεσε το ανοιχτό βιβλίο δίπλα στο αριστερό πόδι της θεάς Επιστήμης τη φράση «Πολλών ανθρώπων ίδεν ἀστεα και νόον ἔγνω», που είναι από τον Όμηρο, *Οδύσσεια* Α 3, ενώ ο πρότυπος χάρτης έχει μόνο δίπλα στο δεξί της πόδι το ανοιχτό βιβλίο με τα γεωμετρικά σχήματα. Υποστηρίξαμε, και μετά τις σχετικές παρατηρήσεις που προαναφέραμε⁵⁹, ότι η παράσταση της πάλης του ροπαλοφόρου Ήρακλή με την έφιππη Αμαζόνα θα πρέπει να είναι μάλλον σύνθεση του Ρήγα. Όπως επίσης και η παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού με το ρόπαλο στα πόδια του και στη ράχη τα σύμβολα εξουσίας του Σουλτάνου θα πρέπει μάλλον και η παράσταση αυτή να είναι σύνθεση του Ρήγα.

Η επαναστατική δυναμική του “ροπάλου του Ήρακλέους”

Για να κατανοήσουμε το συμβολισμό του ροπάλου στους χάρτες του Ρήγα Βελεστινλή και γενικότερα στην επαναστατική του σκέψη θα πρέπει μετά την επισήμανσή του σε όλους τους χάρτες να συσχετισθεί με τα πολιτικά του κείμενα, την «Νέα Πολιτική Διοίκηση» και τον «Θούριο». Τώρα είμαστε πλέον σε θέση να κάνουμε αυτόν τον συσχετισμό και να κα-

58. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα.

Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία..., σ. π., σελ. 29.

59. Βλ. την υποσημείωση αρ. 18.

Η δωδεκάφυλλη

«Χάρτα της Ελλάδος», Βιέννη 1797.

τανοήσουμε τη επαναστατική του σκέψη.

Ο Ρήγας στο 3ο φύλλο της «Χάρτας της Ελλάδος» διευκρινίζει στο υπόμνημα «Εξήγησις των εν τω χάρτη σημείων» ότι το ρόπαλο συμβολίζει την Ελληνική δύναμη ενώ το αμφίστομο τσεκούρι την Περσική δύναμη. Νομίζουμε ότι ο Ρήγας από καθαρή πρακτική και συνωμοτική πλευρά, διότι έπρεπε να παίρνει άδεια εκτυπώσεως της «Χάρτας της Ελλάδος» για έξι μήνες από την Αυστριακή Αστυνομία, δεν επεξήγησε ότι το ρόπαλο συμβολίζει και τη δύναμη των σκλαβωμένων, εφόσον στο πρώτο φύλλο έχει και την παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού με το ρόπαλο στα πόδια του. Απέκρυψε τη σημασία του, όπως παρόμοια έκανε και για την ιδιαίτερη διαγράμμιση των συνόρων του κράτους, που επισημάναμε παραπάνω. Είναι λογικό ο Ρήγας να αποκρύψει για συνωμοτικούς λόγους τόσο την πλήρη σημασία του ροπάλου, όσο και την ιδιαίτερη διαγράμμιση των συνόρων του οραματιζόμενου κράτους.

Από τη διερεύνηση του ροπάλου στους χάρτες του Ρήγα διαπιστώνουμε ότι αυτό επισημάνθηκε αφενός σε δύο χρονικές περιόδους και αφετέρου σε όλο το υπ' αυτόν σχεδιαζόμενο κράτος:

α) Στην αρχαία Ελλάδα: στη μάχη του ροπαλοφόρου Ηρακλή με την Αμαζόνα, στην αρχή της παραθεσής των ενδόξων ανδρών της αρχαίας Ελλάδος, στις μάχες και ναυμαχίες της αρχαιότητος και στα νομίσματα.

β). Στην εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας του βαλκανικού χώρου: στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινούπολεως» υπό την κυριαρχία του Σουλτάνου, στην παράσταση του κοιμισμένου λιο-

νταριού όπου στα πόδια του βρίσκεται το ρόπαλο και στους χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας, κάτω από τα λοξά τοποθετημένα σα παραπεταμένα σύμβολα των Ηγεμόνων τους.

γ). Εκτός από τη διαχρονική παρουσία του ροπάλου στους χάρτες του Ρήγα στην αρχαιότητα και τους νεώτερους χρόνους, έχουμε και την παρουσία του ροπάλου σε όλο το σχεδιαζόμενο κράτος του, την Ελλάδα, την Κωνσταντινούπολη, την Βλαχία και την Μολδαβία.

Ο Ρήγας επεκτείνει τη σημασία του ροπάλου σε όλο το σχεδιαζόμενο κράτος, στους σκλαβωμένους, που στενάζουν κάτω από την απολυταρχική εξουσία του Σουλτάνου, και έμμεσα θεωρεί ότι όλοι οι σκλαβωμένοι έχουν την ίδια υλική και πνευματική δύναμη. Κατ' αυτόν τον τρόπο τονίζει και την ισοτιμία των κατοίκων του κράτους του, ανεξάρτητα από φυλή, γλώσσα και θρησκεία.

Παρατηρούμε ότι ο συμβολισμός αυτός των χαρτών του Ρήγα έρχεται σε συμφωνία με το Σύνταγμα του, στην αρχή του οποίου έχει το ρόπαλο, καθώς και στο Παράρτημα, τη σημαία του κράτους, της «Ελληνικής Δημοκρατίας». Επί πλέον κάθε «κάτοικος της Δημοκρατίας ταύτης» πρέπει να φορεί το σήμα με το ρόπαλο. Και όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί η Λουκία Δρούλια «με αυτήν την έννοια το ρόπαλο αποτελεί σύμβολο μιας ευρύτερης κοινότητας ανθρώπων, των κατοίκων της Δημοκρατίας, της Ελληνικής Δημοκρατίας, είτε πρόκειται για Έλληνες, για Βούλγαρους, για Αλβανούς, Βλάχους, Αρμένηδες, Τούρκους ή για κάθε άλλο γένος που συναποτελούν τον “αυτοκράτορα” τον αυτεξούσιο, δηλαδή, λαός για τον οποίο το ριζοσπαστικό κίνημα του Ρήγα οργανώνει την α-

Λεπτομέρεια από τον Πίνακα αρ. 2 με τίτλο «Πτώσις της Κωνσταντινούπολεως», 1836, του Παναγιώτη Ζωγράφου, που χαράχτηκε με τις οδηγίες του στρατηγού Μακρυγιάννη, ο οποίος χαρακτηριστικά γράφει για την σημασία του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα πως έμαθε στους Έλληνες τον «τρόπον» της απελευθερώσεώς τους: «Μετά πολλούς αιώνας Ρήγας ο Βελεστινλής σπύρει τον σπόρον της ελευθερίας εις τους Έλληνας και τους ενθαρρύνει οδηγών αυτούς τον τρόπον της απελευθερώσεως των. Οι Έλληνες ενθουσιασθέντες και ενθαρρυνθέντες από τους λόγους του Ρήγα έλαβον τα όπλα υπέρ της ελευθερίας». Αυτόν τον «τρόπο» ο συντάκτης της “νέας άδικης κρίσης” θα έπρεπε να είχε διερευνήσει.

πελευθέρωση από τον τυραννικό ζυγό και προετοιμάζει την Πολιτική του Διοίκηση σύμφωνα με τα Δίκαια του Ανθρώπου»⁶⁰.

Συμπέρασμα

Από την έρευνά μας η παρουσία του “ροπάλου του Ηρακλέους”, εκτός από εκείνες, που οι συγγραφείς Λ. Βρανούσης, Γ. Λάϊος, Απ. Δασκαλάκης κ. ά. είχαν επισημάνει στην παράσταση της πάλης του Ηρακλή με την Αμαζόνα, στην αρχή του καταλόγου των ενδόξων ανδρών της αρχαιότητος, στα νομίσματα και στις ναυμαχίες και μάχες της αρχαιότητος, επί πλέον έχει επισημανθεί για πρώτη φορά και στις παρακάτω θέσεις:

- A) Στην παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού στο 1ο φύλο της «Χάρτας» στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως», όπου ο Ρήγας έθεσε το ρόπαλο στα πόδια του κοιμισμένου λιονταριού, το οποίο συμβολίζει σύμφωνα με τον Ρήγα τους σκλαβωμένους λαούς του Βαλκανικού χώρου.
- B) Στη «Νέα Χάρτα της Βλαχίας» κάτω από τα σύμβολα του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Υψηλάντη και τα οποία ο Ρήγας τα έθεσε λοξά σα παραπεταμένα.
- Γ). Στη «Γενική Χάρτα της Μολδοβίας» κάτω από το σύμβολο του Ηγεμόνος Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, το οποίο είναι λοξά τοποθετημένο και σχεδόν το μισό καλυμμένο.

60. Λουκία Δρούλια, «Η πολυσημασία των συμβόλων...», δ. π.

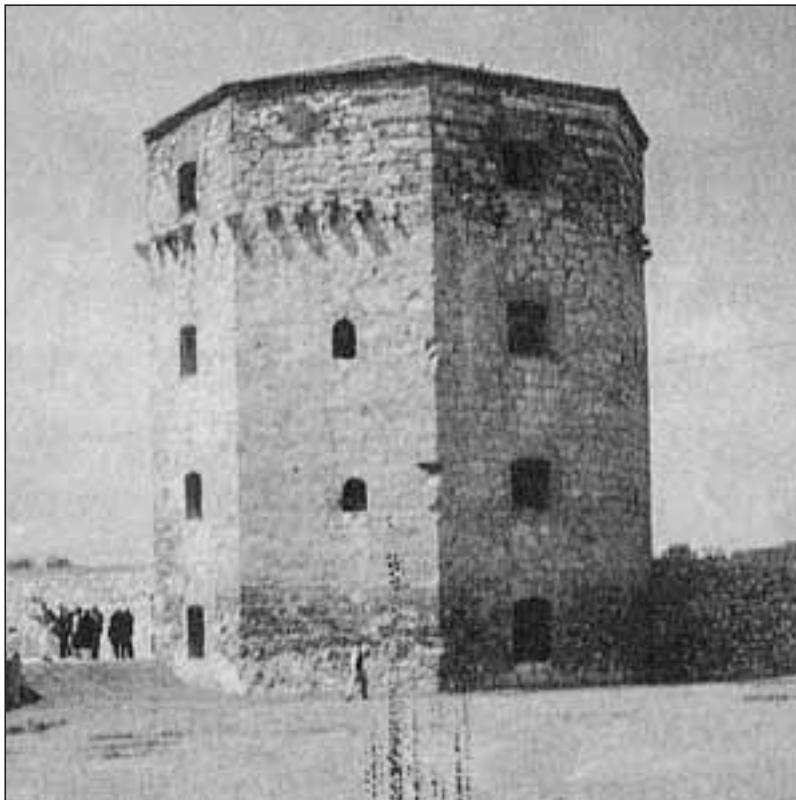

Πίνακας του Θεόφιλου, που αντιγράφει μια δημοφιλή εικόνα των 19ου αιώνα με τον Κοραή και τον Ρήγα, οι οποίοι ανασηκώνουν την πληγιασμένη από την σκλαβιά Ελλάδα από τα ερείπια της δόξας του παρελθόντος της. Χαρακτηριστική είναι η αγέρωχη στάση και το ευθυτενές βλέμμα του Ρήγα, που αποτυπώνονται από τον λαϊκό ζωγράφο.

Οι χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας δεν μπορεί να ήταν παραγγελία των Ηγεμόνων, όπως έχει υποστηριχθεί, διότι δεν θα θέλανε τα σύμβολα της Ηγεμονίας τους να είναι λοξά σα παραπεταμένα και μάλιστα καλυμμένα και το “ρόπαλο των Ηρακλέους” κάτω από αυτά τα σύμβολα τους.

Οι πρόσφατες έρευνες με τις επισημάνσεις του “ροπάλου των Ηρακλέους” στη “Χάρτα της Ελλάδος” και στους Χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας προσφέρουν νέα δυναμική στην επαναστατική σκέψη του Ρήγα Βελεστινλή. Δεν είναι σύμβολο μόνο της αρχαίας ελληνικής δύναμης, όπως ο ίδιος γράφει για λόγους σκοπιμότητας, για να πάρει την άδεια εκτυπώσεως από την Αυστριακή Αστυνομία. Εκτείνεται στην εποχή του, στους σκλαβωμένους και επί πλέον και σε όλα τα μέρη του σχεδιαζόμενου κράτους του Βαλκανικού χώρου. Κατ’ αυτόν τον τρόπο η παρουσία του ροπάλου, όπως έχουμε δείξει, έρχεται σε συμφωνία με το Σύνταγμά του, στην αρχή του οποίου ο Ρήγας είχε θέσει το ρόπαλο, καθώς επίσης και στη σημαία του κράτους, της «Ελληνικής Δημοκρατίας», όπως γράφει στο «Παράρτημα» του Συντάγματός του όπως γράφει στο «Παράρτημα» του Συντάγματός του.

Τέλος θέλουμε να υπογραμμίσουμε ότι προτού προβούμε σε οποιαδήποτε κρίση, όχι μόνο για την «Χάρτα» του Ρήγα ή τα σύμβολα που προτείνει, αλλά για κάθε σελίδα του ιστορικού μας παρελθόντος, πρέπει να περιοριζόμαστε στα ιστορικά τεκμήρια, να διασταυρώνουμε τα στοιχεία και να μην διατυπώνουμε κρίσεις κατά το δοκούν. Αυτό επιβάλλει η επιστημονική δεοντολογία.

Ο Πύργος Νεμπόϊζα του Βελιγραδίου, όπου ο Ρήγας Βελεστινλής θανατώθηκε μαζί με τους επτά Συντρόφους του. Δεν ήταν η θανάτωσή του αυτή που «τον ανέδειξαν σε εμβληματική μορφή των αγώνων για την εθνική ανεξαρτησία», όπως υποστηρίζει ο συντάκτης της “νέας ἀδικης κρίσης”, (Γ. Τόλιας, Αποχαιρετισμός..., ο. π., σελ. 28) και τούτο διότι χιλιάδες επαναστάτες θανατώθηκαν για την ελευθερία, καθώς και οι επτά Σύντροφοί του. Αυτό όμως που «ανέδειξε εμβληματική μορφή» τον Ρήγα ήταν το συγκεκριμένο επαναστατικό του σχέδιο, η επιτελική του τακτική με τον «Θούριο», τον «Ύμνο Πατριωτικό», το στρατιωτικό του σχέδιο και την πρόνοια να έχει έτοιμο το Σύνταγμα, τη «Νέα Πολιτική Διοίκηση» και το γερονός, όπως σημειώνει και ο Μακρυγιάννης, ότι ο Ρήγας έμαθε στους Έλληνες τον «τρόπον» της επαναστάσεως τους.

Εργογραφία
για τον Ρήγα Βελεστινλή
Δημητρίου Καραμπερόπουλου

Εργογραφία
για τον Ρήγα Βελεστινλή¹
Δημητρίου Καραμπερόπουλου

ΒΙΒΛΙΑ

1. *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997. Β' έκδοση 2000.
2. *Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998. Β' έκδοση 2003.
3. *To Ενορτήριο της Χάρτας του Ρήγα*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998.
4. *O Ρήγας μεταφραστής των Ολυμπίων του Μεταστάσιο*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2001.

5. *Pήγας και Ορθόδοξη Πίστη*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.
6. *Oι Χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797. Νέα στοιχεία-Ευρετήριο-Αυθεντική επανέκδοση*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005, και σε θίκη οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας.
7. *O Μέγας Αλέξανδρος του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797*. έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006.
8. *Ενδεικτική Βιβλιογραφία για τον Ρήγα Βελεστινλή*. Επέτειος 250 χρόνων από τη γέννησή του. Κατάλογος έκθεσης για το Ε΄ Διεθνές Συνέδριο «Φερών-Βελεστίνο-Ρήγας», Βελεστίνο 4-7 Οκτωβρίου 2007, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα-Βελεστίνο 2007.
9. *Εισαγωγικά στον Νέον Ανάχαρσι του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.
10. *“Βουλή Θετταλομαγνησίας”*. Βελεστίνο, 11 Μαΐου 1821. Η ανέγερση του Μημείου το 2000 και το γκρέμισμά του το 2008!, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.
11. *Ήταν τελικά ο Ρήγας εκδότης του «Αγαθάγγελου»*; έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.
12. *Ο Θούριος του Ρήγα εμψυχωτής των ραγιάδων επαναστατών*.

τών, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.

13. *Παραλήψεις και επισημάνσεις στο έργο του Πασχάλη Κιτρομηλίδη, Ρήγας Βελεστινλής. Ο οραματιστής της “Ελληνικής Δημοκρατίας”, Εφημερίδα “Ta Nέa”, Ιστορική Βιβλιοθήκη, «Οι Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας»,* έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.
14. *Η Δημοκρατική ενοποίηση του Βαλκανικού χώρου στο επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2010.*

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΑΡΘΡΑ-ΑΝΑΤΥΠΑ

1. «Ιατρικές γνώσεις του Ρήγα Βελεστινλή στο έργο του “Φυσικής απάνθισμα”», *Υπέρεια*, τόμ. 1, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας» (Βελεστίνο 1986), Αθήνα 1990, σελ. 457-499, και σε ανάτυπο.
2. «Ρήγα Βελεστινλή “Φυσικής απάνθισμα” και Γαλλική “Encyclopédie”. Ταύτιση, για πρώτη φορά, ενός προτύπου», *Υπέρεια*, τόμ. Β΄, Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας», (Βελεστίνο 1992), Αθήνα 1994, σελ. 585-598. Και σε ανάτυπο.
3. «Η Επαναστατική φυσιογνωμία του Ρήγα Βελεστινλή». Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου *ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ*, 200 χρόνια μετά (Βρυξέλλες 15-16 Μαΐου 1998) της Βελγικής

Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών, Βρυξέλλες 1999, σελ. 13-34 και σε ανάτυπο (σελ. 30).

4. «Ρήγας, Επαναστάτης και Εθνεγέρτης: μία από τις μοναδικές μορφές του νεώτερου Ελληνισμού». *“Επτά Ημέρες”* εφημ. *“Η Καθημερινή”*-22 Μαρτίου 1998, σελ. 30-31.
5. «Ρήγας Βελεστινλής και Encyclopédie: Πότε έγραψε το “Φυσικής απάνθισμα”», περιοδ. Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τόμ. 29, (1996), σελ. 262-266. Και επανέκδοση ανεξάρτητα, Αθήνα 2009, (σσ. 11).
6. «Η Γαλλική “Encyclopedie” ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα “Φυσικής απάνθισμα”», περιοδ. *O Ερανιστής*, τόμ. 21, (Αθήνα 1997), σελ. 95-128, και σε ανάτυπο.
7. «Η Μεσσηνία στη Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα Βελεστινλή», *Μεσσηνιακά Χρονικά*, τόμ. Α΄, (Αθήνα 1999), σελ. 64-71.
8. «Μηνύματα του Ρήγα Βελεστινλή μέσα από τη δωδεκάφυλλη Χάρτα του», στον τόμο Πρακτικών της Επιστημονικής Ημερίδας *200 Χρόνια της Χάρτας του Ρήγα, 1797-1997, Χαρτογραφική Επιστημονική Εταιρεία Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 18-28.
9. «Ήταν ρεαλιστικό το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα Βελεστινλή;», περιοδικό *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Μάρτιος 2000, σελ. 49-63.
10. «Η άδικη κρίση του Ιω. Φιλήμονος για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή», περιοδ. Θεσσαλικό Ημερολόγιο, (Λάρισα 2000), σελ. 257-272, και σε ανάτυπο Αθήνα 2000.
11. «Το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα Βελεστινλή για την α-

- πελευθέρωση της Ελλάδος και των βαλκανικών λαών». Στην Ημερίδα αφιερωμένη στα 200 χρόνια από το θάνατο του Ρήγα Βελεστινλή με θέμα: *O Ρήγας και οι συνεχιστές του*, Σόφια, 12 Μαΐου 1998. Τόμος Πρακτικών σε διήλωση μιօρφή ελληνικά-βουλγαρικά, Σόφια 2001, σελ. 7-34.
12. «Ο βίος και το έργο του Ρήγα», *Iστορικά, Ελευθεροτυπίας*, τεύχ. 161, *Ρήγας Φεραίος 1757-1798*, 28 Νοεμβρίου 2002, σελ. 6-10.
 13. «Το Βελεστίνο και η Θεσσαλία στο έργο του Ρήγα Βελεστινλή», *Υπέρεια*, τόμ. 3, Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου “Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας”, (Βελεστίνο 1997), Αθήνα 2002, σελ. 713-738.
 14. «Ρήγας Βελεστινλής: Περιπέτειες ενός ονόματος», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου *O Ρήγας Βελεστινλής και οι Βαλκάνιοι λαοί*, (Βελιγράδι, 7-9 Μαΐου 1998), Φιλολογική Σχολή Πανεπιστημίου Βελιγραδίου, Βελιγράδι 2003, σελ. 65-79.
 15. «Η συνωμοτική δράση του Ρήγα Βελεστινλή», *Iστορικά Θέματα*, τεύχ. 41, (Ιούνιος 2005), σελ. 65-73. Και ανεξάρτητα τυπωμένη έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009, (σελ. 12).
 16. «Ρήγας και Γαλλική “Encyclopédie”. Μία ακόμη χρησιμοποίησή της στα 1797», *O Ερανιστής, Παρασχολήματα*, τόμ. 25, Μνήμη Φιλίππου Ήλιού, (Αθήνα 2005), σελ. 418-420. Και ανεξάρτητα 2010.
 17. «Οι τρεις σημαντικότερες έρευνες των τελευταίων δεκαε-

- τιών για τον Ρήγα», *Παρνασσός*, τόμ. 47, (2005), σελ. 215-230. Και ανεξάρτητα 2010.
18. «Ο Θούριος του Ρήγα εμψυχωτής των ραγιάδων επαναστατών», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 49, (Λάρισα 2006), σελ. 289-296. Και ανεξάρτητα με εικόνες και προσθήκες, Αθήνα 2009, (σελ. 32).
 19. «Γιατί ο Ρήγας διάλεξε χάρτη της αρχαίας Ελλάδος ως πρότυπο της “Χάρτας της Ελλάδος”», *Υπέρεια*, τόμ. 4, (Αθήνα 2006), σελ. 591-604.
 20. «Τα θεατρικά έργα για τον Ρήγα», στο βιβλίο Ουρανίας Δ. Μπομπότη, *Ρήγας Βελεστινλής ο Επαναστάτης*. (Θεατρικό έργο), Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006, σελ. 7-16.
 21. «Συμβολή στην έρευνα του Συντάγματος του Ρήγα: Το σημαντικό χειρόγραφο Κυθήρων», τόμος Πρακτικών Επιστημονικού Συμποσίου, (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, επιμέλεια τόμου Γεώργιος Λεοντσίνης, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Δήμου Κυθήρων, Αθήνα 2008, σελ. 216-227. Και ανεξάρτητα Αθήνα 2009, (σσ. 15).
 22. «Το χαρτογραφικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή υπό το φως των νέων ερευνών», *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας*, (9-11 Νεομβρίου 2006), Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2009, τόμ. II, σελ. 688-699. Και ανεξάρτητα 2010.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΒΙΒΛΙΩΝ

1. Ρήγας Βελεστινλής, *Φυσικής απάνθισμα*, Βιέννη 1790, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την προσθήκη Ευρετηρίου, Αθήνα 1991, Δ' επανέκδοση, Αθήνα 2006.
2. Ρήγας Βελεστινλής, *Ta Επαναστατικά*, Βιέννη 1797, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με Εισαγωγή και Ευρετήριο, Αθήνα 1994, Ε' επανέκδοση, Αθήνα 2005.
3. Ρήγας Βελεστινλής, *O Ηθικός Τρίπονς*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με την προσθήκη Ευρετηρίου, Εισαγωγαί και Σχόλια, Αθήνα 2001.
4. Ρήγας Βελεστινλής, *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την προσθήκη Ευρετηρίου, Αθήνα 2006.
5. Ρήγας Βελεστινλής, *Νέος Ανάχαρσις*, Βιέννη 1797, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με την προσθήκη Ευρετηρίου, Εισαγωγής, Σχόλια, Αθήνα 2006.
6. Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1891, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1996, με την προσθήκη Ευρετηρίου, Β' επανέκδοση 2000.
7. Κων. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930. Φωτομηχανική επανέκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την προ-

σθήκη Ευρετηρίου, Αθήνα 1997.

8. *Rήγα Ρήσεις*, Εισαγωγή, Αθήνα 2000.
9. Rhigas Velestinilis, *Revolutionary Scripts*, translation Vassilis Zervoulakos, Scientific Society of Studies Pheres-Velestino-Rhiogas, Athens, 2002.
10. Rhigas Vélestinilis, *Oeuvres Révolutionnaires*, Traduction Dimitris Pantelodimos, Société Scientifique des Études Phéres-Vélestino-Rhigas, Athènes, 2002.
11. Ρήγας Βελεστινλής, *Ολυμπιακοί Αγώνες*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2003.
12. Rigas De Velestino, *Los Escritos Revolucionarios*, Traducción: Isabel Garcia-Galvez, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνο-Ρήγα, Αθήνα 2005.
13. Ουρανία Δ. Μπομπότη, *Ρήγας Βελεστινλής o Επαναστάτης*. (Θεατρικό έργο), έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με την προσθήκη Εισαγωγής, Αθήνα 2006.
14. Ρήγας Βελεστινλής, *Άπαντα τα έργα σε ψηφιακό δίσκο*, Επιμέλεια-Εισαγωγή-Ευρετήρια, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνο-Ρήγα, Αθήνα 2007.